

FÜLÖP DOROTTYA

Jókai Mór és Nagy Bella levelezése¹

Jókai Mór második házasságáról mindmáig számos téves képzet él a köztudatban a Nagy Bella elleni antiszemita hangulatkeltés, valamint az író halálát követő hosszas hagyatéki vita miatt. Bár történetek lépések e mítosz lerombolása érdekében, még mindig meglehetősen kevés információval rendelkezünk Jókai utolsó éveiről és második házasságának időszakáról. Ez a hiány elsősorban a vonatkozó forrásfeltárás elmaradásának köszönhető. Jelen tanulmány – azzal, hogy közzéteszi Jókai Mór és Nagy Bella fennmaradt leveleit – azt a filológiai munkát szeretné folytatni, amelyet Láng József kezdett el az 1970-es években, amikor gondos jegyzetek kíséretében megjelentette Jókainé Nagy Bella emlékiratát,² a házasságkötés körülményeit rögzítő, Dárday Sándor által jegyzett memorandumot, valamint Jókai ez utóbbira adott válaszát, *Házasságom története* című ellenmemorandumát.³

Jókai Mór és Nagy Bella levelezését az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi két különálló palliumban.⁴ Jókaitól 41, Nagy Bellától 10 vonatkozó levél maradt fenn. A két forráscsoportban fellelhető dokumentumok mennyisége jelentősen eltér egymástól, vagyis egy töredékesen megőrzött, „aszimmetrikus” levélváltás áll a rendelkezésünkre. Míg Jókai levelei egyaránt adatokat szolgáltatnak az egybekelés előtti és utáni időszakról, Nagy Bella fennmaradt levelei mind a házasságkötést megelőzően keletkeztek. Noha megismerkedésük 1895–1896-ra tehető, a levélegyüttes első darabján az 1898. június 1-jei datálás olvasható, tehát a kapcsolat korai szakaszáról nem maradt fenn levélforrás. Nem tudható, hogy a felek közti kölcsönös szimpátia mikor alakult vonzalommá, Nagy Bella elsőként azonosítható, 1898. szeptember 24-i misszilisének hangvétele alapján azonban ekkor már kibontakozóban volt köztük a szerelem. A levelek hangneme szembetűnően elüt egymástól: a házasságkötést megelőző időszakban Jókai következetesen magázta a színésznőt, míg Nagy Bella tegezte az „Édes Móriczom”-ként megszólított címzettet. Egyetlen esetben használta a „Méltóságos Uram” megszólítást, Jókai 1899. július 24-ére keltezett levelének válaszában. Jókai utasítása alapján a színésznő az író inasának adta át a választ, tehát a levelet nem

¹ Hálásan köszönöm Baranyai Laura kéziratában nyújtott segítségét, valamint Szilágyi Márton iránymutatását egyes levélbeli utalások megfejtésében.

² LÁNG József, *Jókai Mórné Nagy Bella emlékirata*, ItK, 79(1975), 3. sz., 355–377. [A továbbiakban: LÁNG 1975]

³ LÁNG József, *Dokumentumok Jókai második házasságának a történetéhez*, ItK, 80(1976), 4. sz., 505–519.

⁴ Jókainé Nagy Bella Jókai Mórhoz, OSzK Kt, Fond. V/278. – Jókai Mór Jókainé Nagy Bellához, OSzK Kt, Fond. V/703.

a posta kézbesítette, így elképzelhető, hogy Nagy Bella attól tartva, hogy a kézbesítő esetleg felnyitja vagy elveszíti a borítékot, magázó megszólítással élt.

Nagy Bella levelei a fentebb már említett, egyetlen kivételtől eltekintve datáltak, amint maga Jókai is megjegyzi egy alkalommal: „dátumot soha sem szoktál feljegyezni”. A levelek keletkezési sorrendjének meghatározása így kizárólag a Nagy Bella által elmesélt események, valamint a Jókai-válaszok keletkezése alapján határozható meg. A datálás visszafejtését nehezíti, hogy bizonyos napokon mindketten küldtek a másik félnek levelet, illetve nem minden esetben várták meg a korábbi írásukra érkező választ. Az alább következő közlést ily módon a levelek keletkezésének kikövetkeztethető kronológiai sorrendje határozza meg – tehát nem minden levél a sorban megelőzőre adott válasz.

Értelemszerűen a felek azon esetekben éltek a kapcsolattartásnak ezzel az eszközével, amikor különböző helyeken tartózkodtak. 1898-ban és 1899 elején Jókai a színész Lajos utcai, majd később Szondy utcai lakására küldte a leveleit. Ezek a levelek első sorban a pályakezdő színész nehézégeibe és lehetőségeibe engednek betekintést. Jókai pártfogásába vette a fiatal Nagy Bellát, kapcsolathálóját mozgósítva számos meghallgatást és fellépést eszközölt ki a számára, aktívan részt vett a felkészülésben, tanácsokkal látta el protezsáltját, segítette a szavalati darabok kiválasztásában, valamint kísérletet tett arra, hogy – miként első felesége esetén – szerepeket írjon a lány számára. Nem véletlen, hogy maga Jókai 1899 decemberében, amikor visszaemlékezett erre az időszakra, „szellemi próbatétnek” nevezte az együtt töltött órákat: „Valahányszor összejöttünk: ő, a fiatal tanuló művésznő, én, a szigorú műbíró, az egy szellemi próbatét volt. Mit tanult? Mit tud? Mire képes? Nehéz szerepeket, szavalmányokat adott elő megbirálásomra.”⁵ Találón összegzi Lugosi András, hogy Jókai Mór és Nagy Bella között „egy eleven, intenzív és dialogikus viszony állt fenn a házasságkötésüket megelőző három évben mindvégig”.⁶

1899 tavaszán, Jókai abbáziai gyógykezelése alatt napi szinten váltottak levelet egymással. A forráscsoport ezen része tekinthető a legteljesebbnek azon értelemben, hogy Jókai írásai mellett Nagy Bella vonatkozó levelei is fennmaradtak: a tíz dokumentumból nyolc ebben az időszakban keletkezett. Az író és színész napi rendszerességű leveleiben az előbbi részletesen beszámolt egészségügyi állapotának változásairól, az utóbbi fellépéseiről és a mindennapok történéseiről tudósított.

1901 novemberében – már Jókai feleségeként – Nagy Bella színházi turnéra indult, amelynek első állomása Pozsony volt. Noha a körút az első fellépést követően meghiúsult egy szerveződő antiszemita tüntetés miatt, Jókai e néhány nap alatt számos levelet küldött nejének. Amellett, hogy gratulált az első előadás sikeréhez, és a provokatív megnyilvánulásokon való túllendülésre ösztönözte a feleségét, egy családi ügy

⁵ N. n., *Ki által jutott Jókai a feleségéhez?*, Szabadság, 1899. december 23., 4. – JÓKAI MÓR, *Kiss József barátomnak*, Pécsi Napló, 1899. december 23., 3. – A levél kéziratát lásd PIM Kt, V. 5492/4, 1. folio.

⁶ LUGOSI ANDRÁS, *A szerelem bolondja? Jogi-antropológiai tanulmány az öregségről és az örökségről*, Budapesti Negyed, 58(2007), 4. sz. (tél), 407–408.

állásáról is beszámolt. Néhány nappal korábban ugyanis, halottak napja alkalmából a házaspár koszorút helyezett Laborfalvi Róza sírjára, amelyet Feszty Árpádné Jókai Róza széttépett. Ezt követően Jókai feljelentést tett a rendőrségen. A botrányt kavaró ügy elcsitítása érdekében Dárday Sándor ügyvéd Pozsonyba utazott, hogy Nagy Bella közbenjárását kérje a Feszty ellen indított eljárás megszüntetésében. Érkezését Jókai levélben előre jelezte nejeinek.

A forráscsoport jelentős részét képezik az 1902 decemberében keletkezett Jókai-levelek. Ebben az időszakban Nagy Bella megromlott egészségügyi állapotának helyreállítása végett Nizzában tartózkodott édesanyjával és az egyik hűgával. A rendelkezésre álló adatok alapján Nagyké valószínűleg november utolsó vagy december első napjaiban indultak útnak és karácsonyra tértek haza. Ez idő alatt az író intenzíven dolgozott az *Ahol a pénz nem isten* című regényén, így a levelek a mű filológiai háttéréhez is adatokat szolgáltatnak. A napi rendszerességgel küldött üzenetekből az is kitűnik, hogy Jókai számára fontos volt, hogy felesége rögtön a megjelenést követően elolvashassa új művét, ugyanis előre gondoskodott arról, hogy megkapja a szöveget közlő *Budapesti Napló* lapszámain.

Az 51 darabból álló levélegyüttes tehát Jókai Mór és Nagy Bella kapcsolatának alakulásába, házasságuk mindennapjaiba enged betekintést. Az alább következő, magyarázó jegyzetekkel ellátott közlés elsődleges célja, hogy a szóban forgó forráscsoportot hozzáférhetővé, olvashatóvá tegye, és egyúttal újabb lehetőséget kínáljon az író második házasságáról kialakult kép újragondolására. A jegyzetek elsődleges funkciója, hogy a leveleket az adekvát biográfiai kontextusban helyezték el, és értelmezésükhöz használható támpontokat nyújtsanak, ekként magától értetődően nem vállalkozhatnak az utolsó évek anyagának szisztematikus áttekintésére. Ez a tanulmány ugyanakkor szorosan összefügg a Reciti Kiadónál megjelenés alatt álló munkámmal, amely részletes szövegkritikai, megjelenés- és keletkezéstörténeti, valamint magyarázó jegyzetek kíséretében közli Jókai Nagy Bellához írt szerelmes verseit, és egyúttal kísérletet tesz arra, hogy aprólékosan feltárja az író utolsó éveinek történéseit, számos további, ezen levelekhez szorosan kapcsolódó összefüggést mutatva meg.

1.

Kedves Bella

Nagy sajnálattal értesültem leveléből betegsége felől. Arra kérem, hogy most csak az egészsége helyreállítására gondoljon s az orvosa tanácsát kövesse. Baj volna, ha egészsége hiánya miatt a színí vizsga próba előadásáról el kellene maradnia.⁷ Hanem ez csak kisebb baj. Fődolog az egészség.

⁷ Rákosi Szidi színésziskolájának elvégzése után Nagy Bella az *Elektra* első és második felvonásában nyújtott alakításával sikeresen abszolválta a Magyar Színházban tartott záróvizsgát 1898. június 18-án. Jókai minden bizonnyal ezen vizsgaelőadás próbájára utal.

Az igazgatóval még nem találkozhattam, hogy a betanult szerepei lajstromát⁸ bemutathattam volna neki. Majd eljön az ideje: csak legyen türelemmel, s az alatt tanuljon sokat. Kegyednek, mint kész művésznőnek kell magát annak idejében bemutatni.

Én valószínűleg vasárnap fogok a Svábhegyre kiköltözni s majd tudatom Kegyeddel, hogy mely napon jövök be a városba.

Az ösztöndíját megküldjem e postával, ma június 1-eje van, már felvehető?
(*Erre válaszoljon*)

Isten adjon Kegyednek jó egészséget! és minden jókat!

Kedves mamájának⁹ szives üdvözetemet küldve, maradok Kegyednek

igaz barátja

J M

Bp 1898 Jun 1.

2.

Kedves Bella

Ma beszéltem az Igazgató úrral Kegyedről.¹⁰ A legkedvezőbbben fogadta az előadásomat, sőt azt is mondta, hogy *bizony drámai színésznőre nagy szükség van; mert erre a szakmára kevesen vállalkoznak.*¹¹

⁸ Erről lásd Jókai *Nagy úr vagyok!* című költeményét (Jókai Mór költeményei Nagy Bellához, OSzK Kt, Quart. Hung. 2029, 51–52. folio) és Kiss Józsefhez írt nyílt levelét (N. n., *Ki által jutott Jókai a feleségéhez?*, Szabadság, 1899. december 23., 4.).

⁹ Grósz Mórné Flamm Éva.

¹⁰ A Nemzeti Színház igazgatója, gróf Festetics Andor (1857–1929).

¹¹ Nagy Bellát már a kezdetektől tragikai szerepekre alkalmas színésznőnek tartották. Emlékirata szerint azon alkalommal, amikor Rákosi Szidi elküldte Jókaihoz, hogy pártfogást kérjen tőle, az író a szavatait követően „született drámai hősnő”-nek nevezte (LÁNG 1975, 359). Nem véletlen, hogy Rákosi az 1898. júniusi vizsgára éppen Elektra megformálását jelölte ki feladatként Nagy Bella számára, lehetőséget adva, hogy „a legparádésabb tragikai szerepben” mutatkozhasson be (LÁNG 1975, 361). Az előadás nyomán megjelent hírlapi beszámolók dicsérték az alakítást, például: „*Nagy Bella*, ez a kisasszony neve, fiatal leány, de már eddig is szépen érvényesült a tragikai szerepkörben. A modern s az antik tragédiával egyaránt megpróbálkozott s egyaránt sikeresen. A szini iskola vizsgálatán Elektra szép alakításával tűnt fel” (cs. h., *Nagy Bella*, Ország–Világ, 1899. július 30., 494). A lapok később szintén „ifju tragika”-ként, „fiatal tragika”-ként emlegették (N. n., *A színházak ünnepe*, Budapesti Napló, 1899. július 30., 11. – N. n., *Jókai Mór házasodik*, Magyar Estilap, 1899. augusztus 23., 3). Kövessy Albert ugyancsak „első drámai hősnőnek” szerződtette a lányt színházához (N. n., *Nagy Bella*, Pesti Hírlap, 1898. november 27., 6). 1901 végén, a *Berliner Tageblatt* számára írt cikkében Jókai hasonló módon jellemezte feleségét: „Klasszikusan formált alak, az Isten is hősnőnek teremtette, pompás fej, igen kifejező arcvonásokkal, amelyekben az érzelmes gyöngédség a tragikus energiával összhangban egyesült” (*Jókai Mór – a nejeéről*, Pesti Napló, 1901. november 12., 7. – Német nyelvű fogalmazványát lásd: Jókai Mór feleségéhez, Nagy Bellához írt verseinek töredékei, MTA KIK Kt, Ms 342/17).

Elmondtam, hogy mi van Kegyednél betanulva, s hogy Jászay is kedvezően nyilatkozott a tanulmányairól.¹²

A gróf kész Kegyedet szavallati próbára elfogadni a színházi hivatal szobájában, meglehet, hogy a rendezők jelenlétében, jövő hetfőn délután 4 és 5 óra között. Akkor menjen oda az én ide mellékelte ajánló névjeggyemmel. Akkor azután minden siker a saját tehetségétől függ.

Vegye elő a legjobb szavalmányait: a költő versét Dózsa Györgyből:¹³ Stuart Mária kerti jelenetét,¹⁴ Anna kezdő versét a Szigetváriakból: „Minden bánatnak van oltogató könye”¹⁵ stb.

Tehát a hetfői napról el ne felejtkezzék; mert szerdán már az Igazgató úr pihenőre megy Gödöllőre s ott marad. Ez a nap forduló pont lehet a Kegyed pályautján; adja Isten, hogy kedvező forduló legyen.

Szives üdvözléssel

igaz barátja
J. M.

Bp. 1898 10/6

[Boríték:]

[Jobb felső sarokban matrica:] R ajánlott Budapest 63 886

T cz.

Gross Bella kisasszonynak

tisztelettel

ajánlva

¹² Jászai Mari mint példakép jelentős szerepet töltött be a fiatal színészéletében. Nagy Bella emlékiratában felidézett egy olyan alkalmat, amely során Jászai helyettesítette Rákosi Szidit a színésziskolában, és felügyelt a tehetséges lányra, akiben az utódját látta: „ez a kislány nagyszerűen komédiázik. [...] Férjhez ne menjen, mert akkor keresztet vetek magára! Pedig maga lesz az utódom” (LÁNG 1975, 360). Az emlékirat tanúsága szerint szintén Jászai buzdította arra, hogy színésznőként a Nagy vezetéknevet használja az általa felvetett *Góth* helyett. A színésziskola záróvizsgáján a lány Rákosi Szidi ösztönzésére a korábban Jászai által alakított Elektra-szerepben lépett fel, játéka nyomán egyes beszámolók kiemelték a színésznő előd érezhető hatását (LÁNG 1975, 362). Egy évvel később, amikor Nagy Bella a Kisfaludy Színházban Sudermann Magdáját alakította, a fellépésen Jászai is jelen volt, aki „igen sokat tapsolt kedvenc növendékének” (N. n., *Nagy Bella*, Pesti Hírlap, 1898. november 27., 6). Jászai Mari és Nagy Bella kapcsolatát Jókai egy *Cicero felesége* című darab keretein belül szimbolikusan is szeretne volna megjeleníteni, hiszen a címszerepet nejjének, Cicero anyjának megformálását pedig Jászainak szánta, a mű azonban sosem került színpadra, ugyanis a Vígszínház dramaturgja, Szécsi Ferenc elutasította (Szécsi Ferenc Jókai Mórnak, Budapest, 1900. április 25., OSzK Kt, Fond V/558, 2. levél – Szécsi Ferenc, *Jókai és a Vígszínház*, Pesti Hírlap, 1926. június 3., 15.). Jókai a művet később *Félistenek bolondságai* címmel „történelmi-humorisztikus regény” formálta.

¹³ Jókai Mór 1856-os *Dózsa György* című történelmi szomorújátéka

¹⁴ Friedrich Schiller ötfelvonásos drámája

¹⁵ Jókai *A szigetvári vértanúk* című drámájában az első felvonás ötödik jelenetében előadott monológ (Jókai Mór, *Drámák [1843–1860]*, s. a. r. SOLT Andor, Bp., Akadémia, 1971 [Jókai Mór Összes Művei], 596–598). Anna szerepét korábban – már az 1860. március 29-én tartott bemutatón – Jókai első felesége, Laborfalvi Róza játszotta (*Uo.*, 924–926). Nagy Bella vendégelőadás keretében 1899. május 25-én lépett föl a dráma főszerepében a Krisztinavárosi Színházban (Budapesti Hírlap, 1899. május 25., 15).

Budapest
III ker. Lajos utca 231

[Hátoldalon:]

[Két pecsét egymás mellett:] Budapest Főposta 98 JÚN. 11. É8 [és] 98 JÚN 12 N8

[Alatta piros bélyeg, rajta pecsét:] Budapest [lekopott szöveg] 98 JUN 11 33

[Mellette zöld bélyeg, rajta pecsét, amelyből annyi vehető ki:] 98 JÚN 11.

3.

Kedves Bella

Hozzám intézett levelét épen szerdán *este nyolcz órakor* kaptam meg.

Hogy Kegyednek pénteken nagyon sok dolga van, azt jól tudom: színpadi próba, jelmezkészítés: azért ha személyesen nem találkozhatnánk, kérem, írja meg bármily röviden, minő eredménye volt az Igazgató gróffal való próbatételének?

Én most három nap óta reggeltől estig a színművemet tisztázom¹⁶ s csak ma készülök el vele. Pénteken reggel kilencz órakor már a városban leszek, hogy a darabot elküldhessem az Igazgatónak s benn maradok déli 12 óráig.

Szombaton elmegyek a színházba a Kegyed előadását megnézni;¹⁷ ha valami baj rám nem súlyosul. Idekinn hidegek a szobák s én kellemetlen náthát kaptam, rekedt vagyok.

Kegyednek minden jó szerencsét kívánva, szives üdvözetem mellett maradok

Svábhegy, Költő utca 23
Csütörtök, jun. 16

igaz barátja
J M

[Boríték:]

[Jobb felső sarokban matrica:] R ajánlott Budapest 15 287

T cz.

Gross Bella színművésznő

kisasszonynak

kiváló tisztelettel

ajánlva [mellette lekopott pecsét]

Budapest
III kerület Ó Buda
Lajos utca 231 vagy 131

¹⁶ Jókai *Fekete vér* című regényének színpadra adaptált változata.

¹⁷ A már említett, június 18-án tartott vizsgaelőadásról van szó, amelyben Nagy Bella az *Elektra* címszerepét alakította az első és a második felvonásban.

[Hátoldalon:]

[Pecsét:] Budapest 2 98 JUN. 16 N4

4.

Kedves Bella.

Most kaptam a méltóságos igazgató gróf úrtól egy rövid levelet, melyben arról értesít, hogy „Czigánynő fia”¹⁸ című szindarabomat elolvasta, s színpadon előadhatónak találta, bővebb észrevételeit majd hosszabb levélben közli velem.

Tudva azt, hogy Kegyed érdeklődik e színmű iránt, siettem a jó hírt rögtön tudatni Kegyeddal.

Legszívesebb üdvözetem mellett maradok

Svábhegy 1898 27/VI

igaz barátja
J Mór

5.

Kedves Bella

Ma beszéltem az Intendans és az Igazgató urakkal, a dramaturg jelenlétében.¹⁹ A darabom „Fekete vér” véglegesen elfogadtatott. Én azt kértem, hogy Manga²⁰ szerepét adják Kegyednek, a kit szerződöttesre ajánlok. Erre nekem az Intendans úr és az Igazgató úr azt mondták, hogy kérjem föl Kegyedet, hogy menjen fel az igazgatói hivatalba, a hol

¹⁸ A *Fekete vér* drámává írt változatának eredeti címe, amelyet később visszacseréltek a darab alapjául szolgáló regény címére. Bemutatójára 1898. november 25-én került sor a Nemzeti Színházban.

¹⁹ Gróf Keglevich István, gróf Festetics Andor és Váradai Antal.

²⁰ A *Fekete vér* egyik női főszerepe. Jókai közbenjárása nyomán Nagy Bella meghallgatást nyert a szerepre, nem járt azonban sikerrel – az öreg cigányasszony alakításának lehetőségét végül Blaha Lujza kapta meg. Jókai egy nappal a bemutatót megelőzően levélben kérte Blahát, hogy „Manga szerepét ne azzal a cigányos kiejtéssel játssza: az egy tragikai színezetű szerep, melyet a cigánydialektus népszínműi komikummal fokoz le. Csak adja azt a maga jó magyar kiejtésével. Azután a Corina levelének olvasásánál ne üljön le a tuskóra s ne sillabizálja az írást, hanem maradjon állva s a levél mondatait adja elő egész érthetően s minden mondatnál fejezze ki a haragját, meglepetését, arckifejezéssel, ökölszorítással, lábdobbantással. Amugy szotagoltan én magam sem értettem meg az egész levél tartalmát: a közönség nem fog belőle megtudni semmit; pedig az a levél képezi a darab végkatasztrófáját” (Jókai Mór Blaha Lujzához, Budapest, 1898. november 24., OSzK Kt, Levelestár). Ezt követően Blaha visszaadta a szerepet, amely így Boér Herminhez került, akinek egy éjszaka alatt kellett felkészülnie a másnapi bemutatóra (Jókai Mór, *Drámák [1897–1904]*, s. a. r. MÁLYUSZNÉ Császár Edit, Bp., Akadémiai Kiadó, 1987 [Jókai Mór Összes Művei], 510–512) – nem meglepő, hogy alakítása nem nyerte el a közönség tetszését (A. Z., *Fekete vér*, Pesti Napló, 1898. november 26., 2).

próbát fognak Kegyeddal tenni a Manga szerepe felolvasásából. Annak a sikerétől függ azután, hogy szerződtessek. Én Váradyra²¹ is hivatkoztam, hogy ismeri a Kegyed tehetségét, s ő azt felelte, hogy ismeri.

Azért kérem Kegyedet holnap délelőtt 11–12 óra közt menjen fel az Igazgató úrhoz: ha akkor nem érnének rá, majd tudatják, hogy mely órában tehetnek Kegyeddal próbát, talán délután. Az Igazgató úr feljegyezte magának a Kegyed nevét és lakcímét. Valószínűleg ő is fog Kegyednek írni.

Kegyed aztán legyen szíves engemet levélben értesíteni a történendők felől. A darabot Kegyed csak a regényből ismeri, a színművet nem látta. Jó sikert remélek: Isten segítse hozzá

Szíves üdvözetem mellett maradok

Bpsten 1898 23/9

igaz barátja
Dr Jókai Mór

Névjegyemmel menjen oda

6.

Édes Móriczom.

Hogy nagyon kedves meglepetést okoztál nekem a tegnapi levéllel azt elképzelheted. Hiszen olyan jól esnek Te tőled egy akármilyen közönyös levél is, hát még mikor azt láttam ki minden sorjából,²² hogy milyen hüen és gondoskodva szeretsz! Ez némileg még azért is megvigasztalt, hogy egy egész hétig nem foglak látni, pedig nagyon rosszul esik.

Tehát hogy a dologra térjek. Szombat délelőtt ½ 12 órakor elmentem az igazgatói irodába, a hol a gróf ur szívesen fogadott és azt mondta, hogy meghatároz az intendáns úrral egy bizonyos napot és órát, melyen egy kis juri²³ előtt, valószínűleg a nagy színpadon, próbát fogok tenni.

Mihelyt a próba megtörtént, azonnal tudatni fogom veled.
A viszontlátásig is számtalanszor ölel és csókol

Szerető Bellád

Bpest. 1898. szept. 24.

²¹ Váradi Antal (1854–1923), a Nemzeti Színház dramaturgja.

²² Emendálva ebből: „azt láttam, ki minden sorjából”.

²³ Zsúri (fr.).

7.

Kedves Bella

Az Igazgató gróf úrtól kaptam értesítést, hogy Kegyed szerdán (19én) délután 4 órakor fog a nemzeti színháznál próbát tenni, a mire engem is meghívott.

Kérem, kocsin jöjjön oda és vissza, hogy meg ne hűtse magát. A próba sikerétől sok függ.

Szives üdvözetem mellett maradok

Budapest 1898 oct 18

igaz barátja
Jókai Mór

[Boríték:]

[Jobb felső sarokban matrica:] R ajánlott Budapest 63 283

T cz. Gross Bella kisasszonynak

tisztelettel

Ó Buda

Lajos utca 231 sz.

ajánlva

[Bal alsó sarokban két kék és egy zöld bélyeg, rajtuk két pecsét, az első valamennyire lekopott, a másodikon:] Budapest 63 98 OKT. 8.

[Hátoldalon:]

[Két pecsét a bal alsó és a jobb felső sarokban:]

Budapest 3 98 OKT. 18 N12

Budapest Főposta 98. OKT. 18. N 4

8.

Kedves Bella

A hogy előre tudtam, a tegnapi előadás²⁴ alatt úgy meghűtöttem magamat, hogy most az ágyat kell őriznem. Képzelterti, milyen nyugtalan vagyok, hogy a mai előadást nem

²⁴ A *Fekete vér* bemutatója a Nemzeti Színházban. Noha az est során „[ö]sszesen huszonhatszor, vagy talán harminczszor is kitapsolták a szerzőt”, és a darabot maga is jónak találta, Bródy Sándor elmarasztaló véleménnyel volt a szereposztásról, valamint a „stílus nélkül való előadás”-ról (B–y S–r [BRÓDY SÁNDOR], *Jókai új darabja*, Magyar Hirlap, 1898. november 26., 2). Mivel számos kritikus az elcserélt gyermekek esetét olyan mesének tartotta, amelyet „nem lehet elhinni”, Jókai végül egy rövid tárcában hívta fel a figyelmet arra, hogy a dráma valós történeten alapszik, amelyet Bánffy Béla mesélt el neki: „Hanem hát nekem megvan az a pech-em, hogy akármit írok, arra mind azt mondják, hogy mese” (JÓKAI MÓR, *Még valami a saját darabomról*, Magyar Hirlap, 1898. november 27., 1).

láthatom.²⁵ Az Isten segítse Kegyedet kívánt sikerre. Tegnap beszéltem az intendans úrral,²⁶ a ki ismételve megígérte, hogy elmegy az előadásra. A Magyar Színház igazgatójával²⁷ is beszéltem, az is elmegy. Úgy szintén Ditrói is.²⁸ A leányom és vóm is elmennek.²⁹

Ha holnap annyira helyrejövek, hogy a szobát elhagyhatom, akkor majd mondja el élő szóval a történeendőket. Ha holnap nem tehetném tiszteletemet bajom miatt, akkor kérem, írja meg levélben, a miket velem közölni érdekesnek tart. A levelet küldje hordár által, mert délután vasárnap nincs postaszolgálat

Legszívesebb üdvözetem mellett maradok

Bp 1898 26/XI

igaz barátja
Jókai Mór

²⁵ Nagy Bella 1898. november 26-án Sudermann *Otthon* című darabjában, Magda szerepében lépett színpadra a Kisfaludy Színházban teltház előtt (N. n., *A Kisfaludy-színházban*, Magyar Hírlap, 1898. november 26., 10). Az alakítás pozitív kritikái visszhangot váltott ki: „Nagy Bellát ma Sudermann Otthonában, Magda szerepében láttuk. Ez a nehéz szerep nagy tragikai erőt kíván meg és hozzá még az élet biztos ösmeretét, tökéletes színpadi rutint. Nagy Bella, bár még csak husz tavaszt ért meg és nem élhette át azokat a szenvedélyeket, amelyek Magda lelkében tombolnak, az igazi művész-talantum érzékével, szinte önkéntelen természetességgel játszotta meg Sudermannnak ezt a tipikus nőalakját. És nyugodt lélekkel ismételtük mindazt, amit próbajátékán mondtunk róla, hogy igaz nagy tehetség és kiváló egyéniség. Hogy Jászai Mari tanítványa, azt láttuk rajt[a] ma is s bár ez egy csöppet sem válik hátrányára, mégis reméljük, hogy sokban emancipálni fogja magát mestere, a nagy tragika különben szimpatikus utánpótlás alól” (N. n., *Nagy Bella*, Magyar Hírlap, 1898. november 27., 10). Az előadást követően Kövessy Albert szerződtette a színésznőt színházához (N. n., *Nagy Bella*, Pesti Hírlap, 1898. november 27., 6), második fellépésére december 1-jén került sor az *Elektrában* (N. n., *Elektra a Kisfaludy-színházban*, Magyar Hírlap, 1898. december 2., 9). Magda szerepét Nagy Bella még a színésziskolában tanulta meg, a győri színházigazgató egy színésznővendéket keresett szerződtetés céljából, és Rákosi Szidi őt ajánlotta. A szereppel járó nehézségeket emlékiratában idézte fel: „Kislányos könnyelműség volt ezt a szerepet választani. Csak a szerep lényegére gondoltam, és nem a külsőségekre. Magda szerepe tudniillik világjáró, világhírű, dúsgazdag színésznő, akinek a leggyönyörűbb, legdivatosabb ruhákban kell megjelenni. Az én ruhatáram persze egyáltalán nem volt ilyen. Próba Győrött csak egy volt. Közrejátszottak-e ezek a körülmények vagy nem, nem tudom, de nem szerződtettek” (LÁNG 1975, 360).

²⁶ Gróf Keglevich István (1840–1905), a Nemzeti Színház intendánsa.

²⁷ Beöthy László (1873–1931), aki 1898 nyarán váltotta az igazgatói székben Relle Ivánt. Beöthy Zsolt és Rákosi Szidi fia.

²⁸ Ditrói Mór (1851–1945), a Vígszínház alapítója, igazgatója.

²⁹ Jókai első feleségének, Laborfalvi Rózának házasságon kívül született unokája, Feszty Árpádné Jókai Róza (1861–1936), akit Jókai adoptált, valamint Feszty Árpád (1856–1914) festőművész. Feszty az író halála után felidézte, hogy azon azt alkalom egyike, amelyen megtekintette Nagy Bella színpadi játékát, a Kisfaludy Színházban volt: „mikor azt kérdezte, hogy miképpen tetszik, én bizony dicsértem, mert abban a nézetben voltam, hogy hisz’ ez csak a poetának viszonya a színművésznőhöz és ezért nem is osztottam családom többi tagjainak aggodalmát, a kik mást gondoltak” (Jókai–Feszty család közötti vitás iratok, OSzK Kt, Analekta 11.844, 2. dokumentum).

[Boríték:]

[Jobb felső sarokban matrica, félig leszakadva:] ...pest 63 6

T. cz. Nagy Bella kisasszonynak

kíváló tisztelettel

ajánlva

Budapest

Szondy utca 19³⁰

I Emelet

[Hátoldalon:]

[Pecsét jobb oldalon:] Budapest Főposta 98. NOV. 26 É12

[Lentebb zöld bélyeg, rajta pecsét:] Budapest 63 98. NOV. 26 N7

[Mellette piros pecsét:] Budapest 63 98. NOV. 26 N7

9.

Bp 1899 7/4

Kedves Bella.

Mellékelve küldöm Zilahy³¹ hozzám írt levelét: hogy Anna monologját Hegyesi³² szavalja.³³

A Magyar Hirlapból olvasom, hogy velem meg a Holt költő szerelmét³⁴ akarják elszavaltatni. Rögtön írtam Zilahynak, hogy én a Rákóczy Ferencz emléke³⁵ költeményemet

³⁰ Nagy Belláék a fennmaradt levelek alapján 1898. október 18. és november 26. között költöztek az óbudai Lajos utca 231. szám alól Pestre, a Szondy utca 19. szám alatti ház egyik emeleti lakásába. Nagy Bella emlékirata szerint a költözés Jókai javaslatára történt: „Néhány hét múlva azt tanácsolta Jókai, hogy költözzünk be Pestre. [...] Amikor azt mondtam, hogy jó, nagyon megörült neki, és azt mondta: – Tudja, olyan messze voltunk egymástól eddig. Most majd közelebb leszünk, és most én fogok magukhoz eljárni látogatóba” (LÁNG 1975, 362).

³¹ Zilahi Gyula (1859–1938) színész.

³² Hegyesi Mari (1861–1925) színésznő. A *Fekete vér* 1898. november 25-i bemutatóján Citerát alakította (RÓZSA Miklós, *Jókai-premiére*, Hazánk, 1898. november 26., 5).

³³ Minden bizonnyal a Telefon Hírmondó Jókai-estélyéről van szó, amelyet 1899. április 7-én, este fél 9 órai kezdettel rendeztek meg. Az esemény számos fellépője között, a levélben kiemelt Zilahi Károly és Hegyesi Mari mellett Nagy Bella is szerepelt (Lásd bővebben: N. n., *Jókai-estély a Telefon Hírmondóban*, 1899. április 7., 11).

³⁴ Jókai 1874-ben megjelent, Petőfiről szóló balladája, amelyhez Liszt Ferenc szerzett zenét. Szövegét lásd: JÓKAI Mór, *Holt költő szerelme*, Fővárosi Lapok, 1874. március 17., 269. A 70-es években a verset Laborfalvi Róza szavalta, Liszt Ferenc pedig zongorán kísérte a produkciót.

³⁵ Lásd JÓKAI Mór, *II. Rákóczi Ferencz emléke*, Ellenzék, 1882. június 13., 1. Noha a lapok a Jókai-estély reggelén még arról tudósítottak, hogy az író a *Holt költő szerelmét* olvassa fel, végül valóban a Rákóczi-költeménnyel lépett színpadra (N. n., *Jókai felolvasása*, Magyar Hirlap, 1899. április 9., 9).

fogom elszavalni, s ha a Holt költő szerelmét akarják, arra kérjék föl Kegyedet, a ki azt már egyszer szavalta.³⁶ Nem tudom helyesli e? Azt is kérdeztem Zilahytól, hogy nem lehetne e Kegyednek a „Rabasszonyt”³⁷ szavalni? Ha lehet, szíveskedjék nekem válaszolni. 11 óráig itthon vagyok.

Szíves üdvözzettel

igaz hive
Jókai Mór

10.

Édes Móriczom.

Épen sétáról tértem haza, mikor sürgönyödet megkaptam.³⁸ Nagyon örülök, hogy szerencsésen és akadály nélkül érkeztél meg. A mi pedig a „regnerisch”³⁹ illeti, hát azt hiszem, az csak múltó csunya idő volt, mint ahogy itt is esett egy kis eső de azután újra szép idő lett. Remélem és ohajtom, hogy Abbáziában szép idő legyen,⁴⁰ hogy ott tartózkodásod minél kellemesebb legyen és egészségesen térjél vissza.

Péntek estére meghívást kaptam a „Telefon Hirmondó” hangversenyére.⁴¹ A meghívást elfogadtam és a „Gyermek bizalma” című költeményt⁴² fogom elszavalni.

³⁶ A költeményt Nagy Bella 1899. június 3-án is szavalta a Jókai-kör hangversenyén, a III. kerület Kórház utcai iskolatermében (N. n., *A Jókai-kör hangversenye*, Magyar Újság, 1899. június 5., 3).

³⁷ Kiss József *Rabasszony* című költeménye. Jókai egy Kiss Józsefnek címzett nyílt levélben, amelyet *A Hét* című folyóirat működésének tízéves évfordulója alkalmából írt, több olyan Kiss-verset is felsorolt, amelyet Nagy Bella szavalni szokott, és említést tett a szóban forgó műről is: „Hiszen olvastam én a Te munkáidat valamennyit. De ő megértette azokat velem. – A »Rab asszony«, – »Szomor Dani«, – »Kincses Lázár leánya«, – »Roboz Ágnes«, – »Ágota kisasszony« – s valamennyi között a nekem legkedvesebb »Simon Judit«. (A »Jehovát« hagyom legfelül.) Így, ő általa tolmácsolva tudtam meg csak, hogy mennyi »szív« van ezekben a Te költeményeidben” (JÓKAI Mór, *Kiss József barátomnak*, Pécsi Napló, 1899. december 23., 3).

³⁸ Szövege nem ismert.

³⁹ Esős, zivataros idő (ném.).

⁴⁰ Jókai megromlott egészségügyi állapotának helyreállítása végett 1899 áprilisának utolsó napjaitól (26–29.) május 9-ig Abbáziában tartózkodott. Feszty Árpádné Jókai Rózának írt levele alapján a Stefánia Hotelben szállt meg (Jókai Mór Jókai Rózának, Budapest, 1899. április 26., PIM Kt, V. 258). Ez idő alatt napi rendszerességgel váltott levelet Nagy Bellával. Az időszakról verset is írt *A mikor én beteg voltam* címmel (Jókai Mór költeményei Nagy Bellához, OSzK Kt, Quart. Hung. 2029, 25–27. folio).

⁴¹ Puskás Tivadar találmánya, a telefon elvére épülő hangújság, „beszélő újság”, amely 1893-tól működött Budapesten. Nagy Bella Telefon Hirmondónál történő fellépéseit Jókai közbenjárásának köszönhetette, lásd erről: Polgár Géza Nagy Bellának, [Budapest] Hernád-utca 11., [1899. február vége] PIM Kt, V. 2808. Március elején Nagy Bella és Jókai Mór közös fellépést tervezett a Telefon Hirmondóban, az eseményt követő hírlapi beszámolóik alapján azonban végül csak a színésznő vett részt a rendezvényen (N. n., *Jókai a Hirmondóban*, Budapesti Napló, 1899. március 2., 11. – N. n., *Elite-hangverseny*, Budapesti Napló, 1899. március 3., 10).

⁴² Valószínűleg Szász Károly vagy Csiky Gergely angol nyelvből fordított költeményéről van szó. Vö. DR. VÁLYI Béla, *Csiky Gergely ifjúságából*, Pesti Hírlap, 1887. február 25., 2. – N. n., *Mulatság*, Felsőmagyarország, 1903. január 18., 5.

És most végül megírom azt, a mi tulajdonképpen fölösleges; hogy nagyon hiányzol nekem, különösen a délutáni órákban, mikor nálam szoktál lenni, de azért csak egész nyugodtan maradj ott és élvezd a (*remélem*) szép időt, csak arra vigyázz kérlek, hogy meg ne hütsd magad, hogy egész egészségesen térjél vissza, s hogy jókedvűen ölelhessen és

szerető Bellád

Kedves leveledet minél előbb elvárja
Njól!...

11.

[1899. április 29., szombat]

Édes Móriczom.

Hol is kezdjem, hogy az elején kezdjem? Igen. Tegnap este a „Telefon-Hirmondó” hangversenyén a szavalás kitünően sikerült.⁴³ Ott volt Zilahy is, a ki, mint bizonyára Te is tudod szintén Abbáziában volt 2 hétig és mint mondta, igen használt neki az ottani levegő. Hiszem, hogy Neked is használni fog, s hogy jó egészséggel fogsz hazajönni. Kérlek édes Móriczom, ha levelet írsz, írd meg, hogy mit csinálsz délután 3–6ig? Nagyon szeretném tudni. Tegnap és ma nem a legjobban éreztem magam, mert fejfájásom van. No de majd elmúlik. Képzeld csak, a *Májusfa* még mindig egész friss és szépen virágozik.

Ha írni fogsz, tudasd velem, hogy szép idő van e Nálad és hogy mennyire hiányzik a *tarokkcompánia*?⁴⁴ (vagy *nem hiányzik?*...)

*Eddig 5ször játszottam „Éva grófnőt” és vasárnap délután 6odszor fogom játszani.*⁴⁵
Írd meg majd, hogy hogy érzed magad, szünik-e a köhögésed és hogy étvágyad van-e.

⁴³ Az előző és jelen levél utalásai alapján a fellépésre 1899. április 28-án került sor.

⁴⁴ Jókai kártyaszenvédelye köztudomású volt, idős korában rendszeresen eljárt a klubba, ahol jól érezte magát a kis tarokk-compánia tagjaként (MIKSZÁTH Kálmán, *Jókai Mór élete és kora II*, s. a. r. REJTŐ István, Bp., Akadémiai, 1960 [Mikszáth Kálmán Összes Művei], 101.). A híres tarokk-társaságról Ferraris Artúr készített festményt *A történelmi tarokkparti* címmel, amely Jókait többek között Tisza Kálmán, Podmaniczky Frigyes és Mikszáth Kálmán társaságában ábrázolja.

⁴⁵ Richard Voss (1818–1851) 1889-es darabja. A Kisfaludy Színházban 1899. április 15-én mutatták be az *Éva grófnőt* Nagy Bella főszereplésével. A premierről lelkesen számolt be a *Magyar Hírlap* kritikusa: „Egy német darabot mutattak be, nem magáért a darabért, hanem annak a kedvéért, akinek alkalma nyílt benne megmutatni impozáns erejét, őseredeti tehetségét és nagy reményekre jogosító művészi kvalitásait. Ez a valaki: NagyBella, a fiatal színész-generációnak határozottan legkimagaslóbb alakja” (f. zs., *Éva grófnő*, Magyar Hírlap, 1899. április 16., 9). A további előadásokra április 16-án vasárnap, 19-én szerdán, 23-án vasárnap, 26-án szerdán és 30-án vasárnap került sor. Mivel Nagy Bella megjegyezte, hogy vasárnap hatodszor lép fel a grófnő szerepében, illetve előző levelében utalt arra, hogy péntek este lép fel a Telefon Hirmondóban, a levél 1899. április 29-ére datálható. Nagy Bella 1901-es turnéja során először szintén az *Éva grófnő* címszerepében lépett színpadra Pozsonyban.

Mindezekre hosszú, körülményes levelet vár minél előbb, téged számtalanszor (gondolatban) ölelő és csókoló

Bellád

12.

Kedves Bella

Ma kaptam nagyon kedves levelét: szombaton. Eddig nem akartam írni; mert csak panaszkodnom lehetett volna. Ideérkezésemkor nagyon rossz idő volt: igen meghűtöttem magamat, egész éjszaka egy perczig nem aludtam a köhögéstől s nagyfokú lázt kaptam. Doktort kellett hivatnom: az szobafogságot rendelt, meg orvosságot s most itt nézem a zárt ablakon keresztül a babérfákat s szedem a keserű porokat. De ma már jobban vagyok, a lázhőség nagyot csökkent s holnap talán már kimegyek a szabadba. Az idő most már nagyon szép. Kár volt az elutazással nem várnom egy pár napot. Ez az én fátumom

Az Isten áldja meg Kegyedet minden jókkal! A viszontlátásig üdvözl

Abbazia 1899 Apr 29

igaz hive
Dr Jókai Mór

[Boríték:]

[Jobb felső sarokban ceruzával írva:] 32

[Sárga matrica a bal oldalon, az alsó felén a „recomandirt” feliratra téve:] R Abbazia No 459

[Jobb oldalt pecsét a 15 krajcáros, bíborszín bélyegre nyomva, de nem olvasható egészen:] ABBAZIA V

A mademoiselle Bella Nagy
recomandirt

Budapest Szondy-gasse 19

[Hátoldalon pecsét:] Budapest Főposta 99. ÁPR. 30. N12

13.

Kedves Bella.

Ma megengedte az orvos (Szegő Kálmán, régi jó barátom, derék zsidómagyar)⁴⁶ hogy egy órára kimehetek a szabadba, az idő szép. A lázas állapotom enyhül: eleget alszom:

⁴⁶ Szegő Kálmán orvost Jókai Hegedüs Sándornak írt levelében is említette: „Ide utazásom legkényelmesebb volt; hanem aztán másnap Abbaziában a rossz időben (Bora hideg esővel) úgy meghűtöttem

éjenként egy félóráig köhögök: nappal kevesebbet: orvosságot szedek. Valamit enni is tudok már.

Dehogyan van tarokpárti! Nem láttam még a doktoron kívül embert. A lapokat olvasom, a miket mind megküldenek.

Kedves levelei képezik minden örömömet. De ha nem jól érzi magát, *akkor ne írjon*: én abból is érteni fogok.

Azon végzi levelét „számtalanszor (gondolatban)” – Én szerencsésebb vagyok mert nem csak gondolatban, hanem valóságban számtalanszor azt a – *semmit* maradok

igaz hive
Jókai Mór

Abbazia 30/4 99

fordits⁴⁷

14.

[1899. május 1., hétfő]

Édes Móríczom.

Leveledből, melyet vasárnap este kaptam kézhez, nagy sajnálattal olvastam, hogy meghűltél és beteg voltál. Hál Istennek, hogy már azt írhatom voltál, s remélem, ez a levelem már a legjobb egészségben fog találni, s hogy most már a babér fák alatt fogsz állni, és onnan nézed a szobád falait. Azt hiszem, hogy most már állandó szép idő lesz, miután itt is megenyhült már az idő.

Képzeld vasárnap nem küldhettem levelet Neked, mert délelőtt nem írtam, délután pedig nem vettem föl ajánlott levelet. De most ezt a késedelmet avval akarom kisebbiteni, hogy korán reggel írok, hogy minél előbb megkapjad leveletem s meglásd belőle, hogy mindig, folyton gondol rád a Te kis Bellád.

Igaz! valamit majd elfelejtettem megírni. Tudod Édes Móríczom, hogy pénteken, szombaton fáj a fejem és kissé meg voltam hülve is. Szerettem volna, ha vasárnap délután nem kellett volna játszanom. Levelet írtam Kövessynek,⁴⁸ hogy adasson más darabot, mivel én rekedt vagyok. Erre Kövessy írt egy levelet: „Fenséges Elektra”

magamat, hogy nagyfokú lázt kaptam s egész éjjel egy perczig nem tudtam aludni a köhögéstől. Reggel orvost hívtam, a jó ismerős Szegő Kálmánt, az adott valami orvosságot s két napi szobafogságot rendelt rám, a mi használt” (Jókai Mór Hegedüs Sándornak, Abbázia, 1899. május 3., PIM Kt, V.2528/46).

⁴⁷ A folio versója üres, valószínűleg Jókai valamilyen mellékletet küldött a levélhez.

⁴⁸ Kövessy Albert (1860–1924), a Kisfaludy Színház igazgatója.

bekezdéssel és nagyon kért, ha lehet, játszzam el. De nem lehetett, mert „Fenséges Elektra” rekedt volt.

Ugy e édes Móriczom sok butaságot összeirok és neked sok butaságot kell olvasnod. De minthogy élőszoval nem beszélgethetek Veled most, hát csak így mondok el mindent. De most már igazán nem írok semmit, csak még azt, hogy a jó Isten adjon Neked minél jobb egészséget és hogy ne felejtsd el egészen a Téged híven szerető

Belládat

15.

Kedves Bella.

Hogy én mivel töltöm a délután 3tol 5ig való időt? Hát ebéd után felmegyek a szobámba, leülök a karszékbe a térdemre borítom a plaidemet,⁴⁹ s aztán várom a „szemedet!” suttogást; de nem suttogják, hát csendesesen bóbiskolok. Ez a mulatsága a fejemnek. „Nincs ott semmi!” – Aztán előveszem a kedves leveleit: ott van „semmi” Eva grófnő. Azzal elbeszélgetek. „Bizon...”

Most már gyönyörű idő van, megkezdhetem a kúrát: a lázam elmúlt, keveset köhögök az éjjel jól aludtam

Meglehet, hogy vasárnapig itt maradok, ha hasznát látom.

Mínden áldást kívánva maradok

Abbazia 1. Máj 1899

igaz hive
Dr Jókai Mór

A tulsó lapon a kis leányoknak villanyosvasaló

[Boríték:]

[Sárga matrica bal alsó sarokban, a „recomandirt” feliratra téve:] R Abbazia No 84

[Előlapon, jobb oldalt pecsét a 15 krajcáros, bíborszínű bélyegre nyomva:] 1. 5. 99.

ABBAZIA V

Fräulein Bella Nagy mit Hochachtung
recomandirt

Budapest Szondygasse 19

[Hátlapon vörös pecséttel lezárva, a pecséten JM monogram.]

[Hátlapon pecsét:] Budapest Főposta 99. MÁJ 2. – N12

⁴⁹ Takaró (fr.).

16.

[1899. május 2. vagy 3., szerda vagy csütörtök]

Édes Móriczom.

Nagy örömmel olvasom kedves leveledből, hogy a láz, köhögés egészen elhagyott, hogy már megkezdheted a kurát. Az egész levélből csak azt nem értem, hogy melyik vasárnap szándékozol hazajönni.

Azt nem hiszem, hogy most vasárnap! Hova gondolsz édes Móriczom! Hiszen azt kell tekintetbe vened, hogy, mint irod, csak kedden kezdheted meg a kúrát. Hát azt hiszed, hogy 6 napi kúra ér valamit. Legalább 10–12 napon át kell azt használni!

Hiszen tudhatod, hogy nekem is épp oly rosszul esik ez a hosszú távollét mint Neked, de hát én szívesen meghozom ezt az áldozatot Te érted, azért hogy egészségesen jöhess haza.

Hát jobb lenne, ha hazajönnél addig, míg nem vagy egészen jól, aztán itt megint visszaesnél. Meg kell az ilyesmit gondolni édes Móriczom!

Hát abban maradunk ugy-e? Legalább 10–12 napi kúra!

Hiszen mi panaszkodni valód van Te rossz Móriczom? A „semmi” pontosan kijár. No hát „csitt, szót se” ... bizony”

Magamról nincs mit írnom. Hál Istennek jól érzem magam. Igaz! Látod, úgy is hiába jönnél még haza, mert én *egészen* jól érzem magam és *nem szenvedek!*

Kérlek, ha írsz, írd meg részletesen: hogy érzed magad és mit csinálsz egész nap.

Én bizony itthon ülök mindig, mert nagyon hideg, szeles időnk van és nem járhatok sétálni. Pá!! Tehát föltétlen engedelmességet követel 1000szer⁵⁰ ...

Bellád

17.

Kedves Bella

Hála Istennek, napról napra javul az egészségem, már keveset köhögök, eleget alszom, lázam megszűnt, sőt már enni is tudok. Ha az idő jó marad, megtoldom az itt létemet pár nappal, s vagy vasárnap, vagy hetfőn megyek haza. Nagy örömemre vannak kedves levelei, a miket mindig magammal hordok. Itt semmi mulatságom nincs, nem is keresek mást, mint a gyógyulást.

Isten áldja meg. Szívesen üdvözli

⁵⁰ Emendálva ebből: „1000szer)...”

Abbazia Máj 3. 99⁵¹

igaz barátja
Dr Jókai Mór

Ide mellékelem a mit a tarokkban elvesztettem volna, ha *most* kártyáznék: minthogy annak *maga volna az oka*.⁵²

fordits

[Boríték:]

[Sárga matrica a bal oldalon, az alsó felén a „recomandirt” feliratra téve:] R Abbazia No 211

[Jobb oldalt pecsét a 15 krajcáros, bíborszín bélyegre nyomva:] 3. 5. 99. ABBAZIA IV

Fräulein Bella Nagy mit Hochachtung
recomandirt

Budapest Szondygasse 19

[Hátlapon vörös pecséttel lezárva, a pecséten JM monogram.]

[Hátlapon pecsét:] Budapest Főposta 99. MÁJ 4. – N12

[Hátoldalon kékeslila tintával egy nagy 2-es felírva.]

18.

[1899. május 4., csütörtök]

Édes Móriczom.

Nem tudom, mi az, hogy tegnap / szerdán, / nem kaptam Töled levelet. Csak nem érzed magad rosszúl?

Vagy talán megtorlás akar lenni, a miért én vasárnap nem írtam? Hiszen megmagyaráztam hétfői levelemben, hogy délelőtt nem írhattam, mert a fejem nagyon fáj, délután pedig ajánlott levelet nem vettek föl. Tehát ezért ne haragudj.

⁵¹ Jókai csak ezen a napon értesítette levélben unokahúgának férjét, Hegedüs Sándort Abbáziába való érkezéséről és megfázásáról: „Ide utazásom legkényelmesebb volt; hanem aztán másnap Abbaziában a rossz időben (Bora hideg esővel) úgy meghűtöttem magamat, hogy nagyfokú lázt kaptam s egész éjjel egy perczig nem tudtam aludni a köhögéstől. [...] Ma már jól érzem magam, lázam elmúlt, köhögésem alig van, jól alszom, sőt már enni is tudok: az idő szép, járkálok, kocszok. Ha így tart az idő, itt maradok vasárnapig, s hetfőn megyek haza” (Jókai Mór Hegedüs Sándornak, Abbázia, 1899. május 3., PIM Kt, V.2528/46).

⁵² Utalás egy babonára, amely szerint kinek nincs szerencséje a kártyában, szerencséje van a szerelemben.

Hanem, ha esetleg Neked kellemetlen, vagy fárasztó volna a levélírás akkor tudasd velem édes Moriczom; én azért nem haragszom meg, ha tudom hogy az Neked nehezre esik.

Hát evvel rendben vagyunk. Legközelebbi leveledben megírod az okát. Jó? Jó! (ezt Te mondod!)

Most hogy magamról írok, hát megírom, hogy a megnyitó főpróbára *Makó*⁵³ igazgató 2 belépti jegyet küldött. Tudod édes Mórícson nem a meghívók végett, de hogy ebben a nagy elfoglaltságában eszébe jutottam. – Ugye, hogy ez jó jel?

Tegnap itt is nagyon szép idő volt. Délután a korzóra mentünk, ott oszonnáltunk és este 7kor hazajöttünk. Ez a jelentés a tegnapi eltöltött napról. Remélem, hogy megleszel velem elégedve. De ha azt akarod, hogy én is meg legyek elégedve, akkor minél előbb azt írd, hogy jó egészségedben vagy és engem még mindig szeretsz. Én tudom, hogy Téged⁵⁴ még mindig őszintén szeret

a Te Bellád

19.

[1899. május 5., péntek, valószínűleg délelőtt]

Édes Mórícson.

Tegnap este kaptam meg kedves leveledet, a miben azt írod, hogy már jobban vagy. Csak jobban? Én azt hittem, hogy már egészen kiheverted az utazáskor történt hülést! Na de majd jól lesz minden nemsokára. Csak arra kérek, hogy orvosod minden utasítását pontosan teljesítsd, ne járj ki a levegőre, ha ő tiltja és ha megengedi, hogy kimenj, jól felöltözz, nehogy meghűtsd magad. De azt hiszem, hogy most, miután már szép idő van, gyorsan helyre fog jönni az egészséged. Én mindennap könyörgök érte az Istenhez, hogy minél előbb hazajöhess a legjobb kedvvel, étvágygyal és álommal.

De azt előre is kikötöm magamnak, hogy az álmot csak éjjelre gondolom, nem délutánra!

Csak maradj Abbáziába addig, míg az orvos és Bellád nem tanácsolják, hogy haza jőjj. Én a leveleiből fogom kiolvasni, hogy mennyire használt az ottani levegő.

És még egyet! Nagyon örülök ugyan, azt tudhatod, ha látom, hogy minden felől gondolkozol, a mi engem illet, de kérek édes Moriczom, ne törd Te azon a fejedet, hogy nekem van-e pénzem.⁵⁵ Hiszen tudod hogy van. És ha elfogy, vagy szükségem lenne valamire, úgy ünnepélyesen megígérem (azaz megírom) hogy akkor – kérsz

⁵³ Makó Lajos (1854–1908), a Budai Nyári Színkör igazgatója.

⁵⁴ Emendálva ebből: „hogy a Téged”.

⁵⁵ A mondatvégi írásjel emendálva.

fogok. Jól van? Nó, hát jól van ugy-e? És Te nem fogod a fejedet azon törni, hogy nekem van-e pénzem?

A mi pedig a „*semmit*” illeti, hát nem bánom, ha örülsz neki, de a „*semmiről*” szót se! Mert tudod, hogy „*azért*” haragszik a Te kis durczás, nyafogó, de Téged

igazán szerető
Bellád

20.

[1899. május 5. péntek, valószínűleg délután vagy este]

Édes Móriczom.

Tegnap, a mint megírtam, elmentem Makó főpróbájára és végig néztem az előadást. Somló „Szombatosok” című darabját adták.⁵⁶

Most már elképzelem, hogy mért tetszettem én annyira Makónak! Láttam a hösnőjét is játszani: Szilágyi Bertát. De irtóztatón játszott!⁵⁷ Nincs annak se alakja, se hangja, se temperamentuma ahhoz, hogy drámai hösnő lehessen, a kora pedig – 45–50 éves lehet. Hát én akkor mindenesetre jobb hatást fogok kelteni a publikumnál. Azt mondta Makó, hogy június elején fogja „Dalmát”⁵⁸ adatni és annak én nagyon örülök, mert a színháza sokkal hidegebb, mint a *Kisfaludy!*

⁵⁶ Somló Sándor *A szombatosok* című darabjának főpróbájára 1899. május 4-én, bemutatójára május 5-én került sor a Budai Nyári Színkörben (N. n., *A „Szombatosok” főpróbája*, Pesti Hírlap, 1899. május 4., 8).

⁵⁷ A darab bemutatóját követően megjelent kritikák inkább dicsérték Szilágyi Bertát, míg Faragó Jenő szerint szerepében „igen lagymatag volt” (FARAGÓ Jenő, *A szombatosok*, Hazánk, 1899. május 6., 2).

⁵⁸ Jókai 1852-es drámája, amelynek hösnőjét korábban (már az 1852. november 27-i bemutatón) az író első felesége, Laborfalvi Róza alakította, feltehetően Jókai eleve neki írta a szerepet. Nagy Bella a Budai Nyári Színkörben (Krisztinavárosi Színkörben) június 14-én, a Jókai-ünnepélyen lépett fel Dalma szerepében. Az előadás sikerét megünneplendő a közönség Jókait is többször a színpadra tapsolta, aki egy ezüstkoszorút nyújtott át a színésznőnek, amelyen a következő felirat szerepelt: „Dalmának őszinte hódolójától” (N. n., *Jókai Budán*, Magyar Újság, 1899. június 16., 5. – N. n., *Jókai ünneplése*, Pesti Hírlap, 1899. június 15., 7–8). Az előadáson Jókai családtagjai is jelen voltak, akik közül utólag Hegedüs Sándorné Jókay Jolán azt hangoztatta, hogy neki már akkor feltűnt, hogy túlzottan „nagy elismeréssel dicséri »bácsi« annak a nagy darab zsidó leánynak a játékát, akiről bizony lerítt a Dalma jelmeze” (VÁLI Mari, *Emlékeim Jókai Mórról*, s. a. r. LUKÁCSY Sándor, Bp., Szépirodalmi, 1955, 390). Egy 1935-ben készült interjúbán Nagy Bella arról számolt be, hogy a szerep eljátszásához Jókaitól egy kardot kapott ajándékba, amelyet meg is mutatott a cikkíró Kornitzer Bélának: „– Ez az én kardom, s nem az uramé – mondja Jókainé. – Dalmát játszottam akkor. A történetbeli királynak nem volt fia s hogy az ellenség azt ne tudja meg, Dalmát, a királylányt, fiúnak nevelték. A szerepemben, mint király, természetesen kardot öltöttem. Egy napon a lakásomra küldték ezt a kardot, amely – miután igazi volt – sokkal súlyosabbnak tűnt fel, mint a színházi kard. Jókai küldte (akkor még nem voltam a felesége) s a kardhoz mellékelve a következőket írta: »Maga igazi királynő, nem játszhatik hamis karddal.« Természetesen a további előadásokon ezzel a karddal játszottam. Akkor ébredtem tudatára – mondja mosolyogva Jókainé –, hogy milyen nehéz lehet igazi királynak lenni” (KORNITZER Béla, *Jókai Mórnénál*, Magyar Hírlap, 1935. január 6., 31).

És most kérdezősködünk a Móriczom felől. Jól érzed magad? Nem köhögysz már és hogy van-e étvágyad? sétálsz-e sokat?

Nálunk 2 napig szép idő volt, most pedig újra csunya, esős hűvös nap állott be. Nem tudom meddig marad így. Remélem, hogy ott szép idő van és hogy az a szép idő meggyógyít Téged.

A mi pedig az elvesztett *tarokpartie* célzást illeti, abban igazad van, ha az a babona igaz. Mert sokat, nagyon sokat gondolok rád. Különösen délutánonként az a 3–6-ig! az olyan hosszú és üres nekem. Bizonyosan Neked is. De azért újra kérek édes Móriczom ne jöjj még haza vasárnap vagy hétfőn, a mint Te irod, maradj legalább még a tervezett hét végéig Abbáziában. Akkor aztán, ha jó egészségben visszajössz, nagyon fog örülni, ölelni és csókolni (1000) a te szerető

Bellád

21.

Kedves Bella

Az éjjel megint rosszabbul voltam, sokat köhögtem roszul aludtam, vasárnap esteli vonattal haza utazom. Majd a nyár talán meggyógyít.

Több levelet ne küldjön ide, mert már nem kapnám meg.

Legszívesebb üdvözlettel maradok

Abbazia 1899 4/5

igaz barátja
JM

[Boríték:]

[Sárga matrica a bal oldalsó sarokban, a „recomandirt” felirat alatt:] R Abbazia No 292

[Középen, kissé lent pecsét a 15 krajcáros, bíborszín bélyegre nyomva:] 4. 5. 99. ABBAZIA III

Fräulein Bella Nagy mit Hochachtung
recomandirt

Budapest Szondygasse 19

[Hátlapon pecsét:] Budapest Főposta 99. MÁJ 5. – N12

Nagy Bella 1901 őszére tervezett – majd megszakított – turnéja során a pozsonyi második fellépés alkalmával ugyancsak Dalmát alakította volna.

Kedves Bella.

Nagyon rossz napjaim voltak. Három nap folyvást kegyetlen zord idő volt, szakadt az eső: három napig ki nem mehettem a házbol: itt kellett ülnöm naphosszant a szobában egyedül, bundába burkolva, pléddel takarózva, dideregve, és unatkozva. Alig vártam, hogy jöjjön a vasárnap, a mikor haza kell mennem, hogy a hetfői országgyűlésen jelen lehessenek.

Ma aztán egyszerre kiderült az idő, s a mint a nap kisütött, nekem is elmúlt a testi bajom is a lelki betegségem is: kikocsikáztam és kísétáltam magamat. Egyszersmind táviratot kaptam, hogy csak szerdán lesz a nagy gyűlés.⁵⁹ És így maradhatok egész kedden délutánig, a mi remélem, hogy jót fog az egészségemnek tenni. Szerdán már otthon leszek. És így még a vasárnap írott levelét megkaphatom. Táviratilag tudattam Kegyeddal utam elhalasztását. Köszönet az eddigi kedves leveleiért! Milyen szépen tud zsémbelni! No de mindent jóvá tesz.

Isten áldja meg! Szívesen üdvözli

Abbazia 1899 Máj 6.

igaz barátja
Jókai Móricz

[Boríték]

[Sárga matrica jobb felső sarokban:] R Abbazia No 477

[Előlapon, alul a „recomandirt” felirat mellett pecsét, melynek csak a felső része olvasható:] 6. 5. 99.

an Fräulein Bella Nagy mit Hochachtung
recomandirt

Budapest Szondygasse 19

[Hátlapon pecsét:] Budapest Főposta 99. MÁJ. 7 – N12

⁵⁹ A május 10-i, szerdai gyűlésen már valóban részt vett „Jókai Mór, aki direkt a szavazás miatt jött vissza a napsugaras Abbaziából” (N. n., *Országgyűlés*, Pesti Hírlap, 1899. május 11., 2).

23.

[1899. május 7. vagy 8.]

Édes Móriczom.

Tegnapi komor leveled nagyon elbusított, de a mai sürgöny kissé megvigasztal.

Ösztönszerűleg érzem, hogy ismét jobban vagy, a mit ugyan abból is következtek, hogy ottlétedet evvel a 2 nappal megtoldod.

Nagyon helyesen teszed, hogy még ott maradsz édes Móriczom, már csak azért is, mert nálunk roppant zord, hideg esős idő van, annyira, hogy én rendesen fűtök a lakásban.

És ha csak a legkisebb javulást is érzed az ottani levegőtől, úgy ne jőjj még haza, tedd meg értem!

Ha talán azért akarnál hazajönni, hogy engem láss, hát én kész örömmel odautaznám egy napra, s aztán hazajönnék.

Igazán, nagyon szívesen megtenném azért is, hogy lássalak, de főleg azért, hogy Te még egy ideig üdülhess Abbáziába.

Miattam ne aggódj, ne nyugtalankodj én egészen jól érzem magam, csak Te hiányzol. De szívesen nélkülözöm ittlétedet abban a tudatban, hogy Te addig gyógyulsz.

Hát mindenesetre írd meg édes Móriczom további szándékodat és ha látni kívánsz úgy írd, vagy sürgönyözd meg és én akkor a legnagyobb örömmel sietek hozzád.

Válaszodat minden esetre és minél előbb elvárja

szívből szerető
Bellád

24.

Kedves Bella

Én tegnap (pénteken) reggel mingyárt írtam Hegedűs miniszter úrnak,⁶⁰ hogy rendeljen számomra időt és helyet a kihallgatásra. Ő erre rögtön válaszolt, azt írva, hogy maga fog hozzám feljönni még az nap este, mikor a városból kijön a Svábhegyre.

Délután aztán kapok egy telefon tudósítást, melyben értesítenek, hogy Hegedűs miniszter úr nem jöhet fel ma hozzám, mert az édes anyja meghalt; – utazik rögtön Kolozsvárra! – Aztán ne higgyen az ember a pénteki nap babonájában! Én is nagyon sajnálom a derék jó rokont, a kit régóta tisztelek

Már most a miniszter úr aligha fog hazajönni hetfőnél hamarább s akkor én kedden beszélhetek vele.

⁶⁰ Hegedűs Sándor (1847–1906) kereskedelmi miniszter, Jókai unokahúgának (Jókay Károly idősebbik leányának), Jókay Jolánnak a férje.

Azonban más gondom is van. Én nekem a Márkus József barátom⁶¹ névjegyére írott feljegyzésen kívül semmi megbízatásom nincs senki részéről, hogy Vázsonyi Jenő⁶² áthelyezése végett közbenjárjak. És így azt sem tudom, hogy olyan dolgot kérek e a miniszter úrtól, a mi rá nézve kívánatos. Azt meg kell tudnom, hogy beadta e már Vázsonyi Jenő a folyamodását a végett a feljebbvalóihoz s hogy mi a száma a folyamodásának? Mert ennek a számnak a feljegyzése nélkül a miniszter úr nekem csak igen határozatlan ígéretet adhat. Azért kérem Kegyedet, tudja meg ezt Faludy úrtól,⁶³ a kit én régóta tisztelék s ha megtudta, közölje velem. Én hetfőn délután ismét bejövök a városba. Ha a fiatal tehetséges mérnöknek a felszerelt folyamodása a miniszter úr elé kerül, bizonyosra veszem annak kedvező elintézését s magam is minden lehetőt megteszek ez érdekében.

Kegyednek legszívesebb üdvözlétemet küldve, maradok

Svábhegy 1899 Jun 24

igaz tisztelője
Dr. Jókai Mór

25.

Kedves Bella

Ha csak teheti, ne menjen el ma a színházba. Az idő rosra fordult, estére viharos lesz. Én rettegek attól a gondolattól, hogy önt valami baj éri, s akkor nem felelhet meg a feladatának az ünnepélyen, a melynek sikerétől függ Önnek az egész jövődjé.⁶⁴ Ha ez a feladata nem sikerülne, az olyan nagy bukás volna, a mit nem lehetne

⁶¹ Márkus József (1854–1911), író, újságíró, a *Magyar Színpad* szerkesztője.

⁶² Vázsonyi Jenő (1864–1940), gépészmérnök, a MÁV későbbi elnöke.

⁶³ Faludy Gábor (1846–1932), a Vígszínház igazgatója.

⁶⁴ Petőfi halálának ötvenedik évfordulója alkalmából fényes ünnepségsorozatot rendeztek országszerte. A július 30-án tartott fővárosi ünnepségek jelentős eseménye volt a Krisztinavárosi Színkör előadása, amelynek negyedik szakaszában Nagy Bella – a Jókai által kifejezetten a színésznő számára írt – *Apotheosis* című költemény előadásával lépett színpadra a Szabadság Nemtőjének szerepében, aki a szöveg meghatározott pontjaihoz érve fokozatosan megszabadult rabláncaitól (LÁNG 1975, 364). Az eseményre Jókai már hetekkel korábban készülődni kezdett. A Petőfi Társaság alelnökének, Bartók Lajosnak már július 7-én írt levelében jelezte, hogy az emlékünnepre egy *Apotheosis* című „nagy költeménnyel” készül (Jókai Mór Bartók Lajosnak, Svábhegy, 1899. július 7., OSzK Kt, Levelestár, 2. levél). A szervezés során mindent megtett, hogy növelje a Nagy Bella fellépése iránti érdeklődést, ugyanis az előadás előtt nem engedélyezte a költemény hírlapi közlését (Jókai Mór Bartók Lajosnak, Budapest, 1899. július 19., OSzK Kt, Levelestár, 5. levél), valamint az is fontos volt számára, hogy Budapesten az *Apotheosis* elszavalása csak és kizárólag a színésznő nevéhez kötődjön (Makó Lajos Jókai Mórnak, h. n., é. n., OSzK Kt, Fond V/368. – Jókai Mór Bartók Lajosnak, Svábhegy, 1899. július 23., PIM Kt, Jókai a Petőfi Társaság különböző tisztségviselőinek, V. 4559/279/4). A sikeres előadás nyomán számos dicsérő hangvétélű cikk jelent meg Nagy Belláról a lapokban (például: N. n., *A színházak ünnepe*, Budapesti Napló, 1899. július 30., 11. – N. n., *Petőfi-est*

helyrehozni. Gondolja meg, hogy hányan imádkoznak ma azért, hogy Kegyedet valami baleset megakadályozza a már kiegyengetett útjában a célhoz jutásban

Kérek e soraimra választ, az inasom vár rá. Holnap meglátogatom. Nagyon vigyázzon az egészségére.

Legszívesebb üdvözlettel

Svábhegy 1899 Jul 24

igaz hive
Jókai Mór

26.

[1899. július 24.]

Méltóságos Uram.

Minthogy Méltóságod írja, hogy ne menjek, hát ez elég ok arra, hogy itthon maradjak; minthogy egészségemről és sikeremről van szó észszerű az itthonmaradás; de minthogy a mások *imádságának* megsemmisítése is szóban forog, bizonyos, hogy itthon maradok!

Holnapi látogatását örömmel várja

híve
Nagy Bella

27.

Kedves jó Bellám

Egész nyugodtan írok most Neked.⁶⁵ Hazatérve átadtam elfeledett csókjaitokat Gizikének,⁶⁶ közös jó barátunk hiteles tanúskodása mellett, Gizike nagyon meg volt vigasztalva.

Ma a megindított ügy előre haladt és én mindent megteszek, hogy nekünk teljes elégtétel adassék,⁶⁷ holnap többet e tárgyról.

a budai színpadon, Pesti Hírlap, 1899. július 30., 7. – cs. h., *Nagy Bella*, Ország–Világ, 1899. július 30., 494).

⁶⁵ 1901 őszén Nagy Bella színészi turnéra indult. A vendégszereplési körút első állomása Pozsony volt, ahova a színésznő édesanyjával együtt érkezett. A pályaudvaron Relle Iván színházigazgató várta őket személyesen (N. n., *Jókai Mórné Pozsonyban*, Pesti Hírlap, 1901. november 4., 2). Nagy Bella három este (november 5., 7. és 9.) tervezett fellépni a városban az *Éva grófnő*, *Dalma* és *Bagdadi hercegnő* címszerepeiben, majd ezt követően Győrbe utazott volna, ahol két előadásban lépett volna színpadra (N. n., *Jókainé Nagy Bella*, Pesti Hírlap, 1901. november 3., 8).

⁶⁶ Nagy Gizella, vagis Nagy Bella egyik húga.

⁶⁷ Miután Jókai és felesége halottak napja alkalmából megkoszorúzta Laborfalvi Róza sírját, Feszty Árpádné Jókai Róza széttepte a Nagy Bella által sírra helyezett koszorút (N. n., *Az eltépett sírkoszorú*, Pesti

A gyerekek igen jól viselik magukat, jól élünk. Én rendelkeztem, hogy a kedveseink naponként kocsikázzanak ki magukban kedvük szerint.

Tégedet ezerszer csókolva („Az elválás keservét többé nem érzem; De a csók édes-ségét még most is érzem”)⁶⁸ Kedves mamának kezeit csókolva, Te Neked érdemelt dicsőséget kívánva maradok

szerető férjed
Móricz

Bp 1901 nov 4.

28.

Kedves jó Bellám

Ma a második levelet írom Hozzád. Kedves táviratodat megkaptam. Elképzelheted, hogy megrémített, hogy „szerecsenenen megérkeztünk, hanem aztán megnyugtatót, hogy jól vagytok, „Bellád” Csak én vagyok „Mór” Te nem vagy szerecsen. A lapok szépen írnak Pozsonyba megérkezésedről. Közös barátunk ma feljött hozzám levelem következtében, melyet hozzá irtam. Okosan végeztünk.

Kérlek, tudtul vened, hogy mai nappal Garai Antoniától valami küldemény megy a pozsonyi színház igazgatóságához:⁶⁹ nehogy eltévedjen.

Mindnyájan jól vagyunk. Csókollak ezerszer, mama kezét is sokszor.

Szerető Móriczod

1901. nov 4

Hírlap, 1901. november 4., 4). Az eset történetkor Berlinben tartózkodó Feszty Árpád már november 4-én megpróbálta elhárítani a felelősséget nejről, nyilatkozatot küldve, amelyben azzal érvelt, hogy Fesztyné nem Jókai koszorúját távolította el a sírról, hanem egy másikat, amelynek szalagján Laborfalvi Rózának csak a leánykori neve szerepelt, „mintha ő soha Jókainé nem lett volna” (N. n., *Feszty Árpád nyilatkozata*, Budapesti Hírlap, 1901. november 7., 5). Jókait az eset mélyen felzaklatta, így feljelentést tett a rendőrségen Fesztyné ellen.

⁶⁸ Kissé pontatlan idézet Petőfi Sándor *Elváltam a lánykától...* című költeményéből, vö. PETŐFI Sándor *Összes költeményei (1845. augusztus – 1846)*, s. a. r. KERÉNYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 2003 (Petőfi Sándor *Összes Művei*), 113.

⁶⁹ Garai Antónia Kerepesi úti virágkereskedése jó hírnévnek örvendett. A Petőfi halálának ötvenéves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségsorozatra is számos koszorú készült „virágcsarnokában” (N. n., *A Petőfi-koszorúk*, Budapesti Napló, 1899. augusztus 1., 8).

Kedves Bellám

Ma már a harmadik levelet írom Hozzád. Holnap elmegy Hozzád Dárday és kibékítési szándékot fog elárulni.⁷⁰ Kérlek, ne hagyj magadat felizgatni, én a feleségemet megsértetni senki által nem engedem és semmi ijesztgetéstől meg nem hunyászkodom.

Ma beszéltem Neusziedlerrel,⁷¹ ő tegnap érintkezett a pozsonyi irányadó körökkel, azok mind a részünkhöz állnak.

Isten áldjon és segítsen nehéz feladataidban, csókollak ezerszer

Szerető Móriczod

Bp 1901 nov 4

⁷⁰ Dárday Sándor (1842–1933) ügyvéd valóban Pozsonyba utazott, hogy Jókainé segítségét kérje abban, hogy Jókait lebeszéljék a Fesztyné ellen indított eljárásról. Nagy Bella visszaemlékezésében Dárday helyett tévesen Ligeti Miklós szobrászművésznek tulajdonította a békítő fél szerepét. Az emlékiratban rögzítettek alapján Jókainét a pozsonyi látogatás után Pesten is felkereste „Ligeti”, a vele folytatott beszélgetés után pedig lebeszélte a férjét a pereskedésről: „Két nap múlva Ligeti (a szobrász) Pesten látogatott meg. Új formulával. Hogy Fesztyné mennyire sajnálja, hogy azt tette, amit tett, hogy ő ezt hajlandó nyilvánosan is kijelenteni, de én beszéljem rá az uramat, hogy vonja vissza feljelentését. Megígértem, hogy megpróbálom. Beszéltem az urammal, elmondtam, hogy mit mondott Ligeti. / – Intézzük el per nélkül! – mondtam. / Az uram ugyan nagyon haragudott Fesztyné eljárása miatt, de végre is ráállott” (LÁNG 1975, 370). Végül egy tárgyalás keretein belül, Krecsányi Kálmán rendőrkapitány előtt elégtételt szolgáltatottak a házaspárnak: Feszty Róza nyilvánosan kijelentette, hogy sem Jókainak, sem feleségének nem szándékozott fájdalmat okozni, sajnálatát fejezte ki a történetek miatt, valamint kijelentette, hogy Jókai Mór nem édesapja, hanem nagyanyjával, Laborfalvi Rózával együtt édesanyja halála után adoptálta őt. Ezt követően Jókai visszavonta a feljelentést (N. n., *Jókaiék koszorúja*, Magyar Nemzet, 1901. november 19., 14. – N. n., *Jókaiék koszorúja*, Pesti Hírlap, 1901. november 19., 11). Az esetet később Feszty Árpád is felidézte egy Jókay Károlynak írt levélben, kiemelve Jókai indulatos fellépését Feszty Róza „pillanatnyi felfolobbanásáért”, aki végül – férje szerint – „megalázta magát – és a legmesszebbre menő elégtételt adott neki” (Feszty Árpád Jókay Károlynak, h. n., é. n., PIM Kt, V. 6061/8. Közölte: „...az örültek házába akartatok záratni”: *Jókai Mór kiadatlan levelei és Feszty Árpádné Jókai Róza visszaemlékezései*, s. a. r. F. ALMÁSI Éva, Bp., Enciklopédia Kiadó, 2001, 143).

⁷¹ Valószínűleg Neusiedler (más névváltozatban Neiszidler) Károly (1832–?), 1884-től Pozsony város II. kerületének képviselője. Az Esztergomban született Neusiedler papi pályára készült, majd a szabadságharc kitérőesekor honvéddnek állt és Komáromban hadnagyként kapitulált. 1859-ben fűszerkereskedést nyitott, később igazgatósági tagja lett az első pozsonyi takarékpénztárnak (N. n., *Az új képviselőház tagjai*, Vasárnapi Újság, 1902. március 23., 183).

Bp 1901 nov 5

Kedves Bellám

Ma kinn voltunk a Svábhegyen Gizivel és Ilonnal,⁷² a borokat feltöltögetni. Az új borból hoztunk kóstolót: kitűnő lesz. Még rózsabimbókat hoztunk haza. A pinczekulcsokat is hazahoztuk, ott kinn már tél van. A szobád be volt fűtve.

Ma kaptam Türr Pistától levelet Nizzából.⁷³ Neked küld egy receptet a megsoványulásra;⁷⁴ majd ha hazajössz, átadom.

Az itteni Machbeth-boszorkányok⁷⁵ gondoskodnak róla, hogy fertelmes anonym levelekkel⁷⁶ fokozzák a boszúságot irántuk, a miket a mosogató szolgálóikkal íratnak. Nem nekem ártnak vele, de maguknak.

Te Neked adjon az Isten fényes sikert és diadalt a Te művészi pályádon; gondolj rám, mikor örömöd lesz, hogy én azt a távolbul megérezzem.

⁷² Nagy Ilona, vagyis Nagy Bella egyik húga.

⁷³ Türr István (1825–1908) szabadságharcos, Jókai fiatalkori barátja. Az író és felesége nizzai tartózkodásai alatt rendszeresen Türr tábornokkal töltötték a délutánokat, „és a nagyvennyolcas idők két legendás alakja sokszor órák hosszat elbeszélgetett a régi emlékekről” (LÁNG 1975, 371). Jókai 1901-es nizzai tartózkodásuk után külön beszámolóban emlékezett meg a tábornokról és a nála tett látogatásról (JÓKAI Mór, *Türr tábornok otthona*, Magyar Nemzet, 1901. április 7. 2–3. – A cikk francia nyelven is megjelent: Maurus JÓKAI, *Chez le général Türr*, Revue d’Orient et de Hongrie, 1901. május 1., 102). Baráti kapcsolatuk további dokumentumai Türr tábornok Jókaihoz írt levelei: Türr István Jókai Mórhoz, OSzK Kt, Fond V/612.

⁷⁴ Peti Józsefné Váli Mari emlékirata szerint Nagy Bella házasságkötés utáni testsúlygyarapodásával Türr tábornok, aki 1901 nyarán meglátogatta a házaspárt, előszeretettel élcelődött: „Bellát azzal bosszantotta az öregúr, hogy ne tartson olyan jó konyhát, mert már nem szabad kövérebbnek lennie. / – Tegyen minél több kommiótió! mi? (ez a »mi« szócska volt Türr szavajárása, melyet csaknem minden mondat után hangoztatott) – biztatta a kövérségére tett megjegyzéseért duzzogót. / – Úgyis elhatároztam már, hogy lovagolni fogok tanulni, – mondta Bella, az én nagy megütközésemre. / – Jó erős paripára lesz szükség, mi? – kötekedett az öreg” (VÁLI, *i. m.*, 441).

⁷⁵ Utalás Shakespeare *Machbeth*jének három boszorkányára.

⁷⁶ Második házasságkötését követően számos családtagja az író ellen fordult és különféle módokon is megpróbálta inzultálni Jókait. A Jókaiék ellen szőtt intrikákban aktív szerepet vállalt a cselédség, ugyanis a megvesztegetett alkalmazottak kémkedtek a házaspár után, majd Jókai halálát követően Fényes László vádaskodó röpiratához is tanúvallomásokat szolgáltatottak (FÉNYES László, *Jókai Mór utolsó évei*, Bp., Lipinszky és Társa, 1904. – FÉNYES László, *Jókai Mór utolsó évei körül: Válasz Vészi Józsefnek*, Bp., Lipinszky és Társa, 1904). A kémkedésről maga Jókai is tudott, amint erről beszámolt Ihász Lajosnak: „Szomorú az egész dologban csak az, hogy akad egy rokonom, a ki a tisztességgel összeférhetőnek találja a cselédeimet sorra megvesztegetni, hogy a családi dolgaimról neki árulkodjanak s ez árulkodásukat még továbbítja” (Jókai Mór Ihász Lajosnak, Budapest, 1900. szeptember 5., OSzK Kt, Fond V/700). A Jókai ellen elkövetett inzultusok egyik formájává az anonim levelek küldése vált, amelyek írói elsősorban Nagy Bellát és családját rágalmazták. Az alattomos anonim levelekről Jókai verset írt *A vakandok* címmel (Jókai Mór költeményei Nagy Bellához, OSzK Kt, Quart. Hung. 2029, 96–97. folio).

Ezer csókjaim mellett, kedves anyánk kezét csókolva maradok

Szerető Móriczod

31.

Kedves szeretett angyali jó Bellám

Ma reggel kaptam drága kedves leveledet, a mi nagyon megörvendeztetett, vajha a benne küldött csókokat visszaadhatnám! A családdal is közöltem. A mai lapokból mind hosszú magasztaló távirati tudósításokat olvasunk első fölléptedről.⁷⁷ Félreteszük (Csak a Rákosiak⁷⁸ nem veszik tudomásul: hogy a rák lepje meg őket!) Az a kis csend-zavarás remélem nem hatott a kedélyedre; erre készen kell lennünk annak a fekete szövetségnek a részéről.⁷⁹

Kutyaugatás! –

Kaptad e a „Bellának” – „Móricz” virág lantot? Dalmára⁸⁰ egy virágkoronát küldök
Én már négy levelemet küldtem Neked, ez az ötödik, jön a többi.

Mi jól vagyunk mind. Hogy ki gondol Rád legtöbbet? azt nem tudom megmondani. – Én mindig.

⁷⁷ Például: N. n., *Jókainé Pozsonyban*, Pesti Napló, 1901. november 6., 8. – N. n., *Jókainé Pozsonyban*, Szabadság, 1901. november 6., 5. – N. n., *Jókainé Pozsonyban*, Pesti Hírlap, 1901. november 6., 6.

⁷⁸ A Rákosi család tagjairól lehet szó: Rákosi Jenő (1860–1923) és Viktor (1842–1929) írókról, valamint húgukról, Rákosi Szidiről (1952–1935), akinek színésziskolájában tanult Nagy Bella. Valószínűleg a célzás a Rákosi Jenő főszerkesztésében megjelenő *Budapesti Hírlap* beszámolójára vonatkozik, amely más lapoktól eltérően nem dicsérte Nagy Bella színészi játékát: „mintha valami jeges kéreg takarná egész dikcióját és csak ritkán tör elő e kéreg alul az emberi érzés.” Továbbá míg más sajtóorgánumok a nézők lelkesedéséről és Jókainé ünnepléséről számoltak be, Rákosi lapjának tudósítója a közönséget „tartózkodónak” nevezte, „amely egész este nem tudott igazán fölmelegedni” (N. n., *Jókainé Pozsonyban*, Budapesti Hírlap, 1901. november 6., 8).

⁷⁹ November 5-én Nagy Bella első pozsonyi fellépésekor a második felvonás alatt „egy kis demonstratio” történt, a földszintről elvétve pisszegés hallatszott, majd a rendőrség kiutasított egy antiszemita fiatal embert a közönség soraiból (N. n., *Jókainé Pozsonyban*, Pesti Hírlap, 1901. november 6., 6). Noha Jókai ezt követően biztatta a feleségét, a második, november 7-i fellépés már teljes egészében meghiúsult egy szerveződé tüntetés következtében: „Napközben azonban városszerte ijesztő hírek terjedtek készülőtüntetésekről. Nagyobb szabású tüntetésre készültek antiszemita tendenciával a vendégművész ellen, valamint másik tüntetésre a Jókai Mór neje mellett” (N. n., *Jókainé Nagy Bella föllépésének elmaradása*, Pesti Hírlap, 1901. november 8., 7). Jókai értesülve a szerveződé tüntetéséről, táviratot küldött Relle Iván igazgatónak, amelyben jelezte, hogy nem engedheti a feleségét ilyen körülmények közt színpadra lépni, majd Pozsonyba utazott, hogy hazavigye Jókainét. Amint Láng József rámutatott, a tüntetést – amelyre harminc diák utazott le Budapestről – Jankovics Marcell szervezte, aki ekkor mint kezdő ügyvéd élt Pozsonyban (LÁNG 1975, 369–370, 66. lábjegyzet).

⁸⁰ A november 7-ére tervezett – és végül meghiúsult – második előadásban Nagy Bella a *Dalma* cím-szerepében lépett volna színpadra.

Ma estére meghívtam vacsorára a jó barátunkat. Malacz pörköltet csináltatok a Te sikered fölötti örömünkre.

Isten segítsen meg Tégedet minden dolgaidban.

Kedves mamának kézcsókjainkat küldjük mindnyájan! Én pedig Te Neked örök szeretetem csókjait.

Budapest 1901 Nov 6án

Szerető Móriczod

32.

Kedves jó Bellám.

Ma kaptam egyszerre két kedves levelező lapodat, a mik kimondhatatlanul megörvendeztetek. A borokat rögtön küldöm ládába pakolva.

Mi itt jól vagyunk, és mindannyian jól viseljük magunkat.

Benn voltam Pesten Révai Mórral végezni a tíz kötet új munkám kiadása végett, a minek tárgylajstromát egy hónap alatt állítottam össze. Nehéz munka volt. Négyszáz cím, regény, elbeszélés, genrekép, költemény, szinmű; humoristicum, útleírás, tájleírás; mindegyikhez hozzá írva, hogy hol jelent meg és mely évben? Összesen 200 ív. Nagy meglepetésemre szolgált, hogy Révai Mór ugyanezen idő alatt szintén ezen munkáim összeállításával foglalkozott, még pedig sokkal alaposabban, mint én, mert ő nála még valami harmincz cikkemmel több van, nem csak följegyezve, de a lapokból kivágva, mint kész szöveg, sőt *hetven* ív már ki is van belőle szedtetve: most szedik a „mi lengyelünket”⁸¹ Így egy év alatt az egész tíz kötet készen lesz. Még két kisebb (6 – 6 íves) regényt írok hozzá,⁸² a miknek a tárgya már ki van dolgozva a fejemben. A vázlataikat elmondtam Sebestyénnek,⁸³ a ki el volt tőlük ragadtatva.

Tegnap idekinn volt nálunk Sebestyén vacsorán (szakácsnének kitűnően főz és becsületesen tálal, a leányok és a vendég úr nagyon meg voltak elégedve: volt ramsteak,

⁸¹ Jókai 1901 végétől 1902 tavaszáig közölt regénye.

⁸² Valószínűleg egy eredetileg dilógiaként elgondolt regénypárról van szó, amelynek ötletéről éppen 1902 augusztusának elején számolt be a sajtó. Jókai tervei szerint az *Élő világ pénz nélkül* gyűjtőcím alatt két regény jelent volna meg: az előbbinek *Vashajó a hegytetőn*, az utóbbinak *Bona* lett volna a címe (N. n., *Élő világ pénz nélkül*, Budapesti Napló, 1902. augusztus 2., 4). Az előzetes tervekkel ellentétben Jókai végül csak az első egységet fejezte be, amely *Ahol a pénz nem isten* címmel 1902 decemberétől sorozatban jelent meg a *Budapesti Napló*ban. A dilógia tervéről és a felmerülő filológiai problémákról lásd bővebben: FÜLÖP Dorottya, *Mi történt Jókai Mór utolsó regényeivel? Tervek, töredékek, befejezett művek*, Irodalomismeret, 35(2024), 3. sz., 54–68.

⁸³ Valószínűleg Sebestyén József ügyvéd, aki amellet, hogy Jókai barátja és gyakori vendég házánál, az író nagy segítsége volt különféle peres ügyekben. Jókai az ő közbenjárása révén ismerhette meg azon memorandum tartalmát is, amely az 1899-es házasságkötés körülményeit rögzíti, és amelyet Dárday Sándor készített Hegedüs Sándor megbízásából.

diós kifli, tejszenn főtt rizs, puliszka) Ő is beszélt Révai Mórral az említett kiadásról, ki őt e végett meglátogatta. Wodjánerral⁸⁴ is beszélt Révai személyesen: az ígért neki minden megnyugtatót, elmondva, hogy erre nagybefolyású egyéniség által lett felszólítva. Ha hinni lehetne neki.

Egyebekben nem sok kellemetést referált Sebestyén. Hogy az itthoni politikai világban az őszre nagy gabalyodás készül, mely nagy válsággal végződhetik: hogy a mostani nagy nevű vezére a függetlenségi pártnak árulóvá lett s most elakarják csapni.⁸⁵ Hogy a lapok mind bukófélben vannak: az „örök per” írójának⁸⁶ a pesti házát és balatonmelléki uradalmát eladják adósságok terhe miatt, hogy Vészi barátunknak⁸⁷ e héten a bútorait elárverezték, míg ő családotul Abbaziában nyaral, s lapjának⁸⁸ a sorsa is kétségessé válhat, és végül, hogy ő maga (Sebestyén) is itt készül hagyni Pestet, a hol mint ügyvédnek lehetetlen megélni, s kívánna *közjegyzőnek* kineveztetni Egerbe, a mihez igénybe veszi az én befolyásomat. – Én azonban, ismervé az én befolyásomnak eddig tapasztalt sikereit, s tudva azt, hogy az *érseki* városban a most meghalt *közjegyző* (Lipcsey:)⁸⁹ megürült állására annak a fia (ki eddig is *közjegyző*-

⁸⁴ Utalás a Wodianer-féle peres ügyre. Jókai 1898. március 30-án szerződést kötött Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) könyvkereskedővel, aki ezt követően számos mű közlési jogát próbálta megszerezni az írótól. A Franklin Társulat 1899. december 14-én levelet intézett a Wodianer-céghez, ugyanis az általuk közreadott 146. füzetben megjelenő mű, *A nagyenyedi két fűzfa* közlési joga az előbbit illette. A kiadási jogok körül évekig – egészen 1903-ig – elhúzódó peres ügy keletkezett, amelybe a Révai Testvérek cége is belekeveredett. Az ügy kezelésével Jókai Sebestyén Józsefet bízta meg, azonban később – elsősorban Révay Mór János ösztönzésére – visszavonta tőle ezt a megbízást. A per részletes áttekintését lásd: D. SZEMZŐ Piroska, *Jókai kiadói pere élete alkonyán*, Magyar Könyvszemle, 91(1975), 3–4. sz., 262–278. Az ügyről Révay Mór János is megemlékezett, lásd: RÉVAY Mór János, *Írók, könyvek, kiadók*, Bp., Révai Testvérek, 1920, I, 300–304.

⁸⁵ Valószínűleg Kossuth Ferenc (1841–1914), Kossuth Lajos idősebbik fia.

⁸⁶ Eötvös Károly (1842–1916) ügyvéd, író, politikus. *A nagy per, mely ezer éve folyik, s még nincs vége* című művét, amely a tiszsaeszlári vérvád részleteit tárja fel, éppen 1902 márciusának végén kezdte el közölni részletekben az *Egyetértés*. A készülő műről már 1900-ban tudósított a sajtó (Szemüveges, *A nagy per*; Egyenlőség, 1900. december 9., Melléklet, 2–3), könyv alakban végül 1904-ben jelent meg a Révai Testvérek kiadásában. A perről, amelyben Eötvös Károly mint a vádlottak védője vett részt, lásd bővebben: KÖVÉR György, *A tiszsaeszlári dráma: Társadalomtörténeti látószögek*, Bp., Osiris, 2011.

⁸⁷ Vészi József (1858–1940) író, újságíró, a *Budapesti Napló* szerkesztője, országgyűlési képviselő, Jókai barátja. A Jókai halálát követő sajtópolémiaiban megvédte az író özvegyét *Hiénák Jókai sírján* című pamflete révén (VÉSZI József, *Hiénák Jókai sírján*, Bp., Révai és Salamon könyvnyomdája, 1904.)

⁸⁸ *A Budapesti Napló*.

⁸⁹ Lipcsey Péter (1820–1902) július 15-én halt meg. Huszonnyolc éven át Eger királyi közjegyzője volt (N. n., *Lipcsey Péter*; Hevesvármegyei Hirlap, 1902. július 18., 2). Fia, Lipcsey Ádám (1864–1910) szintén jogi tanulmányokat folytatott, emellett hírlapíró volt. Noha az említett állást végül nem ő töltötte be, Jókai minden bizonnyal azért volt tekintettel a fiatal Lipcseyre, mert az újságíró a Beksics Gusztávval közösen szerkesztett lapjának, a *Magyar Nemzetnek* is egyik főmunkatársa volt (N. n., *Halálkozás*, Magyar Nemzet, 1902. július 16., 4). Lipcsey Ádámról lásd még: SZUROMI Rita, *Tradíció vagy megújulás? A nemesség mentalitásának változása(i) a rendiség felbomlásától napjainkig, hevesi- és tiszafüredi családtörténetek tükrében*, doktori disszertáció, Eger, 2022, 143–144.

segéd volt az apja mellett) s a ki igazhítú *katholikus*, konkurrál,⁹⁰ hát azt hiszem, hogy az én jó barátom továbbra is Pesten marad. A közös villáért már kétezer forint nyereséget kínálnak Sebestyénnek; azt mondtam neki, hogy ugorja el! mint a debreczeni csizmadia a szőlőjét.⁹¹

Itthon rengeteg sok ringlotát⁹² befőztünk. A málnáért 40 krajczárt kértek: a majoros sokallta és nem vett. Ha Te kívánod, vetetek. Egres ribiszke lett elég.

Csókollak ezerszer, a kedves Mama kezét is csókolom, a mit a gyerekek megdupláznak. A leányok rettenetesen vigyáznak a házra, Lajos egész komolyan a Dezsőre.⁹³ Mindnyájan jó egészséget, üdülést kívánunk Nektek; én Isten legjobb áldását Te Neked Drágám!

Svábhegy 1902 Jul 18

Szerető Móriczod.

33.

Kedves jó Bellám

Kedves levelező lapod Velenczéből s táviratod Nizzából nagy örömet hozott nekem.⁹⁴ Távolléted miatt üres volna a világ nekem, ha a Te édes lelked itt nem lengne kőrülem. Itt mosolyognak arczképeid reám az íróasztalomon,⁹⁵ a hol egész nap ülök s álmaimban mindig megjelenesz. Csak egészséged visszatérjen, az a fő kívánságom.

Mi itt igen jól vagyunk. Ilona úri konyhát tart, maga is kijár a konyhába dirigálni s a gyerekeket szigorú regulában tartja. Születése napját családiasan megültük.

A francia kisasszony beállt. Csendes jámbor teremtés.

⁹⁰ Verseng (lat.).

⁹¹ Utalás egy anekdotára, melynek eredetét lásd *Az Üstökösben* megjelent *Elugrotta, mint a debreczeni csizmadia a szőlőjét* című írásban (*Az Üstökös*, 1859. május 21., 20). Az anekdota szólássá tömörített változatát Jókai az *Aki a szívét a homlokán hordja* és *A mi lengyelünk* című regényeiben is használta (JÓKAI MÓR, *Aki a szívét a homlokán hordja – Sárga rózsza*, s. a. r. VÉGH FERENC, SÁNDOR ISTVÁN, Bp., Akadémiai, 1988 [Jókai Mór Összes Művei], 189. – JÓKAI MÓR, *A mi lengyelünk*, s. a. r. T. HAJÓS ÉVA, Bp., Akadémiai, 1969 [Jókai Mór Összes Művei] 345.)

⁹² Ringló szilva.

⁹³ Nagy Bella két öccse.

⁹⁴ Nagy Bella édesanyja és testvére, Gizella társaságában több mint három hetet Nizzában töltött, a család valószínűleg november utolsó napjaiban indult útnak. Az utazás motivációja feltehetően Nagy Bella egészségügyi problémáinak helyreállítása lehetett.

⁹⁵ Fennmaradt egy fénykép, amely Jókai szobájának részletét örökíti meg abban az állapotban, ahogy halála után találták. Az íróasztal közepén, illetve a szoba falán, szemben az asztallal, Nagy Belláról készült képek vannak elhelyezve (VÉSZI JÓZSEF, *A Jókai interieur*, Vasárnapi Újság, 1904. június 5., 388).

A nemzeti színházról kedvező tudósításaim vannak. Somló tudatta velem, hogy az Arany ember századik előadását meg fogja tartani februárban,⁹⁶ jövő vasárnap lesz a kilenczvennyolczadik előadása, a Levente szinpadi előadásra alkalmazására is felszólított,⁹⁷ melyet ő már áttanulmányozott s martius tizenötödikén elő fog adatni.

A Budapesti Naplót megrendeltem a számodra mátul fogva Nizzába

Az idő itt is megenyhült, a hó mindenütt eltisztult. Nizzában arany időnek kell lenni.

Minden Istenáldását kívánva Te Neked, csókollak ezerszer. Kedves mamával, és szépséges Gizellával együtt.

Budapest 1902 December 2án

Szerető Móriczod.

34.

Kedves jó Bellám

A napok folynak egyformán: semmi új esemény nincs. Itthon rendben van minden St.⁹⁸ doktor többször ellátogat hozzánk.

Az új nagy lap, melyről dr. S.⁹⁹ beszélt, nem jön létre. Az ő kívánságára magamhoz kérttem G. y. Ö..nt¹⁰⁰ hogy az ő érdekében szót emeljek; de az nem tud a laptervről semmit, se a pénzadó consortiumrol.¹⁰¹ A függetlenségiek fantáziája költötte ezt ki csupán

Az én ügyemben kaptam a főuraktól ígéreteket: meglássuk teljesülnek e?

⁹⁶ Az *arany ember* századik előadására éppen Jókai 78. születésnapján került sor. Az eseményről az író február 20-án köszönőlevélben emlékezett meg (Jókai Mór, Hálanyilvánítás, Jókai Mór műveire vonatkozó iratok, OSzK Kt, Fond V/774, 1. levél. – A születésnapról és a bemutatóról: KEVE [SEBŐK Zsigmond], *Jókai, Új Idők*, 1903. február 22., 200–201). Széll Kálmán gratuláló levelet küldött ezen alkalomból Jókainak: „Az Aranyember száz előadása minden szónál szebben tanúsítja azt a nagy és tartós hatást, mellyel méltóságod az irodalom többi ágában elért korszakos sikereit tetetözte” (Széll Kálmán Jókai Mórhoz, Budapest, 1903. február 19., OSzK Kt, Fond V/563, 3. levél). A köszöntés valószínűleg fontos lehetett Jókainak, ugyanis teljes terjedelmében lemásolta: OSzK Kt, Fond V/563, 4. dokumentum).

⁹⁷ Jókai 1897 novemberében nyújtotta be *Levente* című drámáját a Nemzeti Színházhoz, amelyet az elfogadott, bemutatóját pedig 1898. március 15-ére tűzte ki, a mű azonban sosem került színpadra (JÓKAI, *Drámák [1897–1904]...*, i. m., 388–416).

⁹⁸ Stricker Mór (1863–1932) orvos. Jókai utolsó napjairól írt munkáját Korányi Frigyes és saját jegyzeti nyomán lásd: STRICKER Mór, *Jókai Mór utolsó napjai*, Orvosi Hetilap, 1904. május 15., 304.

⁹⁹ Doktor Sebestyén József, Jókai ügyvédje.

¹⁰⁰ Lehetséges, hogy Gajáry Ödön (1852–1919), aki 1899-ig a *Nemzet* szerkesztője volt, és 1903-ban alapította meg *Az Ujság* című lapot.

¹⁰¹ Társulat (lat.).

Várom kedves leveledet, a miben jó híreket remélek találni. Én szorgalmasan dolgozom az új regényemen már félkötet készen van. Igen nehéz tárgy.¹⁰²

A gyerekek jók. Nagy ritkán kell a szigorú bíró Ilona vacsoravesztési ítéletét kegyelmi úton megváltóztatnom. A minap az egyik fiú nem akart a diósmetéltből venni. Kérdésemre azt felelte: „mert nem szeretem.” Erre elmondtam nekik Tisza Lajos¹⁰³ esetét, a ki kedvencz ételét, a lány tojást feltörte és ott hagyta nevelője büntetéséből. Anyja kérdésére azt felelte: „egy hajszálat találtam benne.” – Te is hajszálat találtál benne ugye?

Kívánok mindnyájatoknak jó egészséget, jó időt és jó kedélyt. Csókollak számtalanszor, jó mamával, kedves Gizivel együtt

Szerető Móriczod

Bp 1902 Dec 3.

35.

Bpest 1902 Dec 4.

Kedves jó Bellám

Végre valahára aláírták valamennyi tényezőök a Wodjānerféle új szerződést, a Franklin megadta a felhatalmazást dr. S.nek a perek megszüntetésére s ezzel ez a nyugtalanító ügy be van fejezve.

Kedves leveledet óhajtva várjuk.

Különben „minden csendes a Sipka szorosban”¹⁰⁴

Ilona nagyszerűen háziasszonykodik. Malacczal, nyúlpecsenyével traktál bennünket. Csiga is van estenkint.

Hát a lapot kapod e?

Tesztetek e nagy sétákat?

Van e szép idő a Riviérán?

¹⁰² Az *Ahol a pénz nem isten* című regényről van szó.

¹⁰³ Tisza Lajos (1832–1898) politikus, miniszter.

¹⁰⁴ Utalás Vaszilij Vasziljevics Verescsagin *A Sipka-szorosban minden csendes* című triptichonjára, amelyet az 1883-as budapesti kiállításon is megtekinthetett a közönség. Jókai Verescsagin művészetének jó ismerője és értője volt, a festővel éveken át jó barátságot ápolt. Az 1886-os budapesti kiállítást megelőzően aktív szerepet vállalt a Verescsagin ellen irányuló harag és zúgolódás lecsitításában is, amelyet az 1885-ös bécsi tárlat vallásos témájú festményei váltottak ki. Jókai és Verescsagin kapcsolatáról lásd bővebben: FÜLÖP Dorottya, „Így jár az ecset, mikor philosophál”: Jókai és Verescsagin barátsága, *Irodalomismeret*, 33(2022), 4. sz., 81–95.

Isten áldását kívánva Rád és szeretteidre, számtalan csókjaim mellett maradok örökké

Szerető Móriczod

36.

Kedves jó Bellám

Minden úgy van, a hogy volt.

Tegnap meglátogatott Hannau sógor, megköszönte a részvétünket családi gyászában, üdvözlését küldi Ti Nektek.

Itt vacsorált dr. S: volt pompás székelgyűlés és libamáj, a mit Fridrich küldött, sokáig diskuráltunk, építettük a fellegrákokat: tele az ég hegedűkkel¹⁰⁵ (A pokol meg *hegedűsökkel*)

Hát ti hogy vagytok?

Szeretetteljes üdvözléssel, Téged és tiedet számtalanszor csókolva maradok

Bp 1902 Dec 5.

Szerető Móriczod.

37.

Budapest 1902 Dec 6

Kedves jó Bellám

Ma kaptam az első postai lapodat, a mi nagyon megörvendeztetett.

Mi megvagyunk csendesesen, várjuk kedves leveledet.

Az éjjel megint nagy hó esett, fehér az egész világ.

Én most sokat dolgozom a regényen.

Isten áldjon meg Téged, szeretteinkkel együtt, mindnyájukat csókollak

Szerető Móriczod

¹⁰⁵ Jókai több szövegében is használja a kifejezést, például *Az Üstökös* 1865-ös évfolyamában Tallérossy Zebulon Mindenváró Ádámhoz írt levelében (*Tallérossy Zebulon levelei Mindenváró Ádámhoz, Az Üstökös, 1865. augusztus 19., 274*).

Budapest 1902 Dec 7

Kedves jó Bellám

Semmi új dolog nincs körülöttünk, ez is jó hír; mindenki végzi a maga dolgát; baj nincs; Töletek jó híreket várunk. Itt kemény tél van, hóhegyek az utcán.

Adjon Isten Te Neked és szeretteidnek jó egészséget, jó időt, üdülést. Csókol, mával Gizivel együtt minden pillanatban

Szerető Móriczod.

Kedves jó Bellám

Itt az egyedüli leírni való a tél, a milyen még soha nem volt. A hó egyre esik, az utcák járhatlanok: egész éjjel hangzik a hólapátoló emberek kaparása, kiabálása, a két ünnepezen is. Lapok nem jelennek meg két napig, hogy legalább azokból tudnám meg, hogy milyen idő van Nizzában? – Fiumében Triesztben olyan Bóra¹⁰⁶ dühöng, hogy az embereket a falhoz vagdalja halálosan s a matrózokat a tengerbe fújja a kikötőben. Dárdai¹⁰⁷ épen most utazott el Abbaziába üdülésre. Sváb Károly nem mehet ki a házból a lábát operálták.¹⁰⁸ Én dolgozom idehaza egész nap csendesen s este a Klubban nagy szerencsével. Estenden jól vacsorálunk, korán lefekszünk. A gyerekek jók. Velem együtt várják megígért leveleiteket: a kedveseket. Tégedet, drágám, a jó mamával s a kedves Gizellával együtt minden áldással elhalmozva, csókolva maradok

Bp 1902 Dec 8án

Szerető Móriczod.

¹⁰⁶ A dalmát tengerparton tapasztalható hideg, viharos szél.

¹⁰⁷ Dárdai Sándor (1842–1933) jogi író, ügyvéd.

¹⁰⁸ Sváb Károly (1829–1911) zsidó származású földbirtokos, főrendiház-tag.

40.

Kedves jó Bellám

Még mindig nem kaptuk várvavárt kedves leveledet. Aggódunk hogylétetek miatt. Kérlek nyugtass meg néhány sorral.

Csókollak mamával Gizivel együtt számtalanszor.

Bp 1902 Dec 9.

Szerető Móriczod

41.

Kedves jó Bellám

Százezer bocsánatot kérek Tőled. Épen fél órával ez előtt küldtem el egy panaszos levelemet Hozzád, melyben arra kérlek, hogy írd levelet, tudasd velem hogyléteteket, aggodalmainkat oszlasd el, a midőn rá rögtön, mint egy „terülj meg abrosz!” kívánságra már hozta is a postás a kívánt választ. Én azt nem tudtam, hogy a 6ikán feladott levél 9ikén érkezik meg ide. De csakhogy megérkezett. Tartalma pedig nagyon megörvendtetett. Az Isten áldjon meg érte! A gyerekeknek is megmutattam. Most utána röpittem ezt a második levelemet az elébbinek hogy fogja el röptiben.

Én szorgalmasan dolgozom, korán reggel Neked írok levelet, rajta van azon a Grand Hotel. Csak jó időtök legyen, az meghozza a jó egészséget is. A regényemnek már a fele kész, sőt ki van szedve, 15ikén kezdjük a közlését.¹⁰⁹ Jó kedéllyel írok. A Leventéhez való díszletek készítése már el van rendelve. Somló maga mondta. A szereposztásnál Jahelt Jászainak fogják adni.¹¹⁰ Az arany embert tegnap előtt adták 95ször, Somló sietetni fogja az ismétléseket, hogy februar közepére a 100ik előadásra kerülhessen a sor. Csak egy kis bajom van Leventével. Keglevich úgy elhányta az átdolgozott kéziratot, hogy nem találják a színháznál; most ez bele fog kerülni egy pár éjszakámba, míg újra átdolgozom. Holnap, ha addig meg nem találják, újra hozzá fogok.

¹⁰⁹ Az *Ahol a pénz nem isten* közlése a tervezetthez képest végül egy nappal később, vagyis 16-án kezdődött el.

¹¹⁰ A zsidó Jáhel szerepét Jókai eredetileg Nagy Bellának szánta, amint *Az én életem emlékei* című tárcájában megjegyezte: „Az ő számára is irtam egy nagy szerepet: »Leventében« Jahelt. Hát inkább levették a darabomat a repertoárról s már három év óta ott hever a színház lomtárában. Három év előtt irtam Jahelt s Nagy Bella volt előttem, mikor irtam. Milyen dicsőségről álmodtunk: a költő is, a művész is!” (JÓKAI Mór, *Az én életem emlékei: Az én két feleségem*, Magyar Nemzet, 1900. április 4., 1).

Tegnap itt voltak nálunk látogatóban Márkus Józsi és a neje; – Ilona adta a honneuröket.¹¹¹ Csokolja az úr a kezedet, az asszony Tégedet.

Itt vacsorált ma nálunk Sebestyén, s a fiúknak üdvös tanácsokat osztogatott. A francia kisasszonyt nagyon csinosnak találta: a kinek azonban én még a szavát nem hallottam. Nagyon szerény.

Ha Türel találkozol, kérlek üdvözzölj a nevemben.

Minden áldást kívánva Rád és kedveseidre, maradok, Tégedet ölelve csókolva mamával, Gizivel együtt

Bp 1902 Dec 9

Szerető Móriczod.

42.

Kedves jó Bellám

Most örülök már igazán, hogy Nizzába mentél, a hol meleg égél van. Tegnap jött vissza Dárday Abbaziából, a hol *hat* fok *hideg* van, tehát még hidegebb mint itt Pesten. A fürdőintézet üres, a Stefania hotelben¹¹² tizenketten ebédeltek a nagy teremben. Dárday Sváb Károly számára keresett szállást Talált is, a piaczon, a Villa Szellában Négy szoba (kettő nagy) konyha, cselédnek való hely, havonkint 200 forintért. Ez tehát volna hasonló minőségben nekünk három hónapra 600 forint. Dárday azt mondja hogy Abbazia nem *téli* üdülőhely: ott a legjobb saison¹¹³ Martius – Május. Majd meglássuk. A kosztolás nem kerülne többre, mint idehaza. Tegnap beszéltem Széll Kálmánnal, biztatott, hogy lesz valami K-del. Tegnap volt Athenaeum igazgatósági gyűlésünk. Az üzlet javult, van kilátásunk osztalékra, a mi múlt évben nem volt.

Köszönöm a tegnapi (6iki) kedves leveledet: ez enyhíti távolléted miatt minden perczben érzett lelki hiányomat. Csak jó egészségben térj haza, – kedveseiddel együtt.

Csókollak, ölellek, kedves mamát és édes Gizellát szivemből üdvözlöm, legyen sok örömötök. A gyerekek jók: maradok minden áldást kívánva:

Bp 1902 Dec 10

Szerető Móriczod

¹¹¹ Tisztelet, megtiszteltetés (fr.).

¹¹² Jókai szintén itt szállt meg 1899 április–májusi gyógykúrája alatt.

¹¹³ Szezon (fr.).

43.

Budapest 1902 Dec 11

Kedves jó Bellám.

Itt most csak egy érdekes tárgy van, a növekedő hideg: nálunk már tiz fokra szállt a hidegmérő, Nagyváradon 16ra. A gyerekekre nagyon kell vigyáznunk, hogy meg ne hűtsék magukat.

Kérlek, ha újból boldogítasz kedves leveleddel, ird meg, hogy van az egészséged, és a mamáé meg a Gizié? Kapjátok e a Budapesti Naplót? Nizzában is csak 8 fok már a meleg. Jól felöltözzél a sétáláshoz. Itthon minden jól megy.

Számtalan csókjaimat küldve Neked, jó mamának és édes Gizinek maradok számlálva a napokat, a mik még köztünk vannak.

Szerető Móriczod.

44.

Bp 1902 Dec 13

Kedves jó Bellám.

Elképzelheted milyen nagy örömet szereztem mindnyájunknak mai nap megérkezett kedves küldeményeddel, mely csupa édességet tartalmaz, szimbolumát a Te drága jó lelkednek. Az Isten árássa el egész életedet csupa édességekkel. Félve nyúlunk e kincshez, hogy el ne fogyjon. Az emléke megmarad nálam örökké.

Ma reggel kaptam levelet Vörösmarty Bélától,¹¹⁴ melyben értesít, hogy kértemre eljárt N. Őnél¹¹⁵ dr S. érdekében.

Holnap elnökösködöm a Petőfi Társaság nyilvános ülésén. Bartók¹¹⁶ távol van Raguzában, üdülés végett: nekem kell helyt *ülnöm*.

¹¹⁴ Vörösmarty Béla (1844–1904) igazságügyi államtitkár, Vörösmarty Mihály fia.

¹¹⁵ Nedeczky Ödön (1841–1912) királyi kúriai bíró. Nedeczky 1883-ban vette feleségül Samassa Otíliát, tehát az egri bíboros érsek, Samassa József sógora volt (N. n., *Halálozás*, Eger, 1912. november 16., 4). A Nedeczky család rokonságban állt a Deák családdal (N. n., *Deák életéből*, Vasárnapi Újság, 1876. február 13., 105). Deák Ferenc Vörösmarty Mihály jó barátja volt, majd a költő halálát követően fiának, Vörösmarty Bélának gyámja lett. Jókai valószínűleg ezen ismeretség okán fordult éppen az utóbbihoz az ügyben.

¹¹⁶ Bartók Lajos (1851–1902) költő, szerkesztő, a Petőfi Társaság alelnöke.

Áldjon meg az Isten, szeretteiddel együtt ezer csókot küldve, jó mamát, kedves Gizit köszöntve maradok mindig rád gondoló

szerető Móriczod.

45.

Bp 1902 Dec 13.

Kedves jó Bellám

Tegnap küldte el Londonbul a vállalkozó nekem a hiteles meghatalmazást az Arany ember angol szinpadra hozatalára 100 font sterling tiszteletdíj ígérete (kötelezvény) mellett. Majd meglássuk, mi lesz belőle. Annyi angol kiadóm van szerződésben, a kiktől nem kapok semmit, hogy én már egyikre sem számítok. Azért majd csak megélünk.

A hideg fokonkint növekedik; de a szobáink melegek. Naponkint 3–4 forint ára szén fogy el. Inkább az, mint patikaszer.

Te vigyázz az egészségedre, jól felöltözve sétálj a tengerparton.

Csókollak örökké. Jó mamát, kedves Gizikét csókkal üdvözlöm, legyetek elégültek maradok

szerető Móriczod.

46.

Kedves jó Bellám

Ma nem mehettem el a Petőfi Társaság ülésére, mert egy kicsit meghűtöttem magamat, itthon kell maradnom.¹¹⁷ Baj nincs. A hideg 15 fok nálunk Az aneroid¹¹⁸ igen nagy szárazságra szállt alá. Az egész világ köhög.

Csókollak örökké, kedves mamát Gizit üdvözlöm, gyerekek jók. Isten áldjon meg. Maradok

Bp 1902 Dec 14

Szerető Móriczod.

¹¹⁷ Mondatvégi írásjel emendálva.

¹¹⁸ Barométer, a légnyomás mérésére használt szerkezet.

Kedves jó Bellám

Ma kaptam *második* kedves leveledet Minthogy dátumot soha sem szoktál feljegyezni, azt kell hinnem, hogy *ez az elsőbbik* leveled. Én a Te leveledre, a mit *9ikén* kaptam, rögtön írtam Neked, még pedig az nap kettőt, egyiket a levél vétele előtt, a másikat utána: ez hosszú volt, négy oldalas. Abbol is következtetem ma kapott leveled korábbi keletét, hogy 13 fok melegeiről irsz benne Nizzában, holott a hivatalos meteorologiai kimutatás szerint már három nap óta 7–4 fok a meleg Nizzában. Nálunk ma 17 fokra szállt alá a hideg. Egész nap fűttetek a gyerekek szobáiban is.¹¹⁹ A ma kapott leveledért csókolom a szívedet, s minden kis újjacskádat.

Wartegg úrnak¹²⁰ itt küldöm a kívánt Denkspruchot,¹²¹ kérem Türr barátunkat, szives üdvözlétem mellett, juttassa el hozzá

Sietnem kell a levelemmel, mert vasárnap van, nem veszik fel a postán 12 óra után Csókollak ezerszer, mamával, Gizivel együtt. Isten áldjon és őrizzen

Bp 1902 Dec. 14

Szerető Móriczod.

Bp 1902 Dec 15

Kedves jó Bellám

Lassankint érthetővé lesz ez a mi levelezésünk fátuma. Nizzától Pestig három napig tart a levél útja. A mi levelet Te én nekem 6ikán irtál, azt én megkaptam 9ikén, az nap rögtön választ irtam, ezt Te megkaptad 12ikén, utóbbi leveledet én vettem 14ikén tehát azt Te irtad 11ikén, egy nappal elébb: innen a félreértés. Én mindennap írok Neked. Hogy leveleim rövidek, annak egy részt az oka a tárgyhiány: nem történik körülöttem semmi feljegyzésreméltó, más részt pedig az, hogy sok a dolgom. Az új regényemből

¹¹⁹ Mondatvégi írásjel emendálva.

¹²⁰ Ernst von Hesse-Wartegg (1854–1918) osztrák utazó, író. Wartegg és felesége, Minni Hauk (1851–1929) a nizzai társaság tagjai voltak, Nagy Bella említette is őket emlékiratában: „A társasághoz tartozott egy svájci származású operaénekesnő, Ninni Hauk, ki egy osztrák vagy német bárónak volt a felesége” (LÁNG 1975, 371).

¹²¹ Emléksor (ném.).

már megirtam egy kötetet, most még követelnek rajtam gyors munkát a M. Nemzet, a Vasárnapi Ujság (ötvenéves junilaeumára) és a Petőfi Társaság az ünnepélyes ülésére. Azt sem tudom, melyiket rázzam le a nyakamról? A mellett oly hideg van, hogy a kezem a fagytól felpattogzott; Stricker gyógyítja kenőccsel. Ma reggel odakinn 18 fok a hideg, a minőt még soha meg nem értem.

Dr. S. ügyében már annyira mentem, hogy V. B. ajánlatára N. Ö.¹²² magához hívatta és a jövőre nézve kilátást adott neki; legalább most már egyenes összeköttetésbe lépett vele. Dr. S. is beteg volt egy napon, Ilona küldött neki tőlünk vacsorát; azért még is szorgalmazza az ügyeimet, náthája daczára.

Mit szólsz ehhez? Ma reggel kapok egy ajánlott levelet Pozsonyból (!) doktor Ejúry írja¹²³ (!) per „hazánk fénylő csillaga” megszólítással, megküldi nekem egy általa francziára fordított versemet (Régi dal)¹²⁴ hódolata jeléül, Méltó helyére juttattam.

Nizzában is hideg van most (7 fok) kérlek nagyon, vigyázz magadra, őrizkedjél a meghűléstől

A gyerekeket hagyom estenkint kártyázni, adtam nekik hozzá egy marék krajczárt fogalmi tókének a játék végén visszateszik a nyereséget.

Kívánok Ti Nektek jó egészséget, jó időt, Tégedet csókollak végtelen sokszor, jó mamával, édes Gizikével együtt, Türr barátunkat szívesen üdvözlöm, maradok, áldva a Te jó szívedet

Szerető Móriczod.

49.

Bp 1902 Dec 16

Kedves jó Bellám

A tegnapi lapban megdöbbenne olvastam, hogy Nizzában a hőmérték 0 fokra szállt. A mai lapban pedig épen semmi sincs jelezve Nizzáról. Ez engem nagyon nyugtalanít. Egy nap alatt hét fokot súlyedvt volna Nizzában a hőmérték? Nálunk se beszél senki egyébről, mint a szokatlan télről. Tegnap este – 19 fok volt a hideg. Most már Fiumében van jó idő + 4 fok Őrizzétek magatokat!

Azért meg vagyunk baj nélkül, hála Istennek.

¹²² Vörösmarty Béla, Nedeczky Ödön.

¹²³ Ejury Károly (1837–1913) uradalmi főügyész.

¹²⁴ A *Vieille Chanson* Ejury fordításköteteibe is bekerült: *Poésies classiques hongroises*, ford. Charles D'EJURY, II, Pozsony, 1904.

Csókollak ébren és álmomban, mamát Gizit szintén. Sok a dolgom, majd holnap talán többet írok

Szerető Móriczod.

50.

Bp 1902 Dec 17

Kedves jó Bellám.

Végre egy nap 6 fokkal enyhült az idő. Még mindig elég nagy a fagy.

Tegnap megkezdődött az új regényem közlése a lapban. Kapod-e rendesen a lapot?¹²⁵ Egy kötetre való meg van írva a regényből.

Tegnap Dárday Sándornak a szobája kigyulladt az erős fűtés miatt; tűzoltókat kellett rekvirálni,¹²⁶ hogy eloltsák a szobátüzet.

Nagy Marosrol a csirkét tojást áruló asszonyok, kiktől Ilonka bevásárol, a Duna jegén sétálnak föl Pestig: ez az ingyen vasút.

Révai Mórnak a nagy anyósa meghalt 92 esztendőkorában.

Ma van az ált. Takarékpénztár ez idei utolsó igazgatósági ülése. A mérleg elég jó.

A nagy urak gráciájától azonban még nem lettem egy dekával sem nehezebb. F – ő S-r úrnak¹²⁷ tegnap volt a törvényszéki tárgyalása zárt ajtók mellett abban a bizo-

¹²⁵ A már említett *Budapesti Naplót*.

¹²⁶ Itt: keresni, hívni (lat.).

¹²⁷ Fenyő Sándor (1864–1930) újságíró, az *Egyetértés* főszerkesztője. A *Budapesti Napló* 1903. március 1-ji cikkében egy „néhány hónappal ezelőtt”-i ügyre utalt vissza, amely Fenyő Sándor ellen felhozott vádakon alapult, ezeket a bíróság azonban alaptalannak ítélte: „A vádtanács ma foglalkozott ezzel az ügygel és Polónyi Géza által előterjesztett bizonyítékok elfogadásával a további eljárás megszüntetését rendelte el” (N. n., *Megszüntető határozat*, Budapesti Napló, 1903. március 1., 14). Fenyő Sándort 1904-ben „szemérem elleni erőszak” miatt ítélték el, miután tettlegességen érték, miközben megtámadott egy tizenéves lányt. Az eset nagy botrányt kavart, és számos olyan információ került napvilágra, amelyek a kislányok ellen, több éven át elkövetett bűntetteket fedték fel. A *Magyar Szó* 1904. április 28-i cikkében minden bizonnyal az 1902-es incidensre utalt: „Egy másik alkalommal – ezt is meséli a fél város – Polónyi Géza ügyvéd, országgyűlési képviselő mesterséges eszközökkel kényszerítette a feljelentőt, hogy vonja vissza a Fenyő ellen beadott vádat” (N. n., *Fenyő Sándor szökése*, Magyar Szó, 1904. április 28., 8). Fenyő szerkesztői tekintélyét és jelentős kapcsolathálóját bevetve tussolta el az ügyeket, nem véletlen, hogy alig találni hírlapi utalást az 1902-es tárgyalásra. Minden esetre a közönség szóbeszédéből ismerte az ügy jellegét, hiszen Jókai is közérkölcslés ellen elkövetett bűnügyet emleget. Jókai már 1901-ben rossz véleménnyel volt Fenyőről, ugyanis a Dárday által lejegyzett memorandumból értesült arról, hogy a szerkesztő is részt vett azon a megbeszélésen, amely során néhány rokona és barátja azon tanakodott, hogy második házasságának megakadályozása végett elmeháborodottá nyilvánítsák (Jókai Mór, *Házasságom története*, OSzK Kt, Fol. Hung., 1393., 3. folio verso).

nyos közerkölcsiség elleni bűnügyben. Ennek melege lehetett ebben a nagy hidegben. Még nem tudni mi lett a vége.

Holnap elmegyünk Ilonkával a Royal hangversenyébe,¹²⁸ a hová két zártszéket kapunk tiszteletből. Előkelő koncertnek kell lenni, mert 10 korona a belépti díj.

Kivánok Te Neked és jó mamának, kedves Gizinek minden áldást, csókollak számtalanszor: várlak, hazavárlak!

Szerető Móriczod

51.

Kedves jó Bellám

Itt küldöm a kivánt ötven forintot. Ird meg kérlek, hogyha megkaptad, mert a svábhegyi postán adtam fel.

Adjon Isten Te Neked jó egészséget. Itthon jól vagyunk. Vigyázz magadra a nagy szélben, meg ne hűlj. Egészségesen térj haza.

Isten áldása legyen Veled. Csókollak, mindig Rád gondolok. Édes Mama kezét csókolom, Gizelát üdvözlöm.

Svábhegy Jul. 28¹²⁹

Szerető Móriczod.

*

[További három be nem sorolható boríték Nagy Bellának címezve, postai bélyeg és pecsét nélkül. Mindhárom boríték „Nagy Bella művésznőnek” már a Szondy utca 19. számú lakás első emeletére van címezve. Az egyik borítékot vörös címernyomatos pecsét zárja.]

¹²⁸ A Royal Szálló termében rendezett hangverseny. December 18-án Kordy Dezső gordonkaművész adott hangversenyt, amelyen Roemer Karola operaénekesnő és Dienzl Oszkár zongoraművész működött közre (N. n., *Kordy Dezső hangversenye*, Pesti Napló, 1902. december 14., 13. – N. n., *Hangverseny*, Pesti Napló, 1902. december 14., 12. – G., *Hangverseny*, Budapesti Napló, 1902. december 19., 9).

¹²⁹ Keletkezési éve nem ismert.